

SER CIPRIJAN ZANINOV

Rod i karijera jednog splitskog patricija druge polovice XIV. st.

MLADEN ANČIĆ
Zavod za povijesne znanosti
HAZU u Zadru

UDK: 949.75 "13" Ciprijan Zaninov
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 31. XII. 1996.

Autor razmatra poslovnu i društvenu karijeru splitskog patricija ser Ciprijana Zaninova, aktivnoga između 50-ih godina XIV. st. i sredine drugog desetljeća XV. st. U sklopu rekonstrukcije ser Ciprijanova rodoslovnoga stabla autor pozornost posvećuje i društvenom razvoju dalmatinskoga grada XII. i XIII. st., dok razglabanje njegove poslovne karijere koristi kao povod za raščlambu mehanizama trgovine i uopće gospodarskoga života istočnojadranskoga prostora druge polovice XIV. st. Politička karijera splitskoga trgovca, koji je određeno vrijeme boravio na dvoru bosanskoga kralja Tvrtka I., a potom tri godine obnašao i dužnost korčulanskoga kneza, povod je za detaljniju raščlambu određenih nejasnoća političke povijesti posljednjih desetljeća XIV. st.

Splitu za 1700 godina

Kada se 1420. Split predavao pod mletačku vlast, jedan od petnaest uvjeta koje je općina postavila, a koji je jedini u cijelosti odbijen i od "generalnog kapetana Gulfa" Petra Loredana i od središnjih mletačkih vlasti, odnosio se na to da se splitskom plemiću Antunu Ciprijanovu osigura dotadašnji položaj. Antunov je rod, naime, uživao povlasticu podijeljenu još od kralja Ladislava Napuljskog, prema kojoj je muški predstavnik toga roda nasljedjivao čast predstojnika gradske komore soli i tridesetnine, uz plaću od 60 dukata na godinu.¹ Povlasticu je, zapravo, još 1403. dobio Antunov otac, također splitski plemić, ser Ciprijan Zaninov, koji je te godine predao kralju Ladislavu svoje kuće i rodovski toranj, a zauzvrat dobio selo Kuroće te nešto

¹ Grga NOVAK, *Povijest Splita* I, Split 1957, 248-9.

kasnije već spomenuti nasljedni položaj predstojnika gradske komore.² Taj "posao" obavljen između novoga kralja i splitskog plemića bio je, ako ne formalni a ono stvarni kraj jedne uspješne karijere koja je trajala više od pedeset godina, tijekom koje je ser Ciprijan obnašao mnoge važne političke funkcije i dužnosti u svome rodnome gradu i drugim sredinama, bio u stalnom kontaktu s vladajućim krugovima na cijelome području istočnoga Jadrana i njegova zaledja, vodeći usporedo i poslovne pothvate velikog stila. Moglo bi se slobodno reći kako karijera ser Ciprijana Zaninova doista sublimira na najbolji mogući način povijest istočnojadranskoga prostora druge polovice XIV. st. te se stoga čini uputnim ogledati tu karijeru prateći pri tomu sve one silnice povijesnoga gibanja koje su utjecale na njezino oblikovanje.

To tim prije što ser Ciprijan, zapravo njegovo ukupno djelovanje, nije privlačilo pozornost povjesničara na način na koji je to bio slučaj s nekim njegovim suvremenicima i vrlo vjerojatnim suradnicima i poznanicima. Takvi su bili Kotoranin Tripe Buća ili Dubrovčanin Juraj Bokšić, koji su boravili na bosanskom kraljevskom dvoru u isto vrijeme kada se tamo zadržavao i ser Ciprijan,³ ili pripadnici kruga zadarskih patricija o kojima su se u novije vrijeme pojavile genealoško-prosopografske studije.⁴ Jedini izuzetak u tome pravcu predstavlja svojedobni pokušaj P. Andjelića,⁵ koji je bez ikakva temelja pokušao splitskoga patricija "ugurati" u hrvatski velikaški rod Čubrijanića s posjedima u Livnu i Vrlici, ne obazirući se previše na nedostatak argumenata kojima bi potkrijepio takve svoje konjektуре. S druge su strane, međutim, pojedini segmenti djelovanja splitskoga patricija po samoj naravi stvari zainteresirali povjesničare koji su se bavili odredjenim problemima povijesti dalmatinskoga grada XIV. st. Tako, primjerice, T. Raukar u svojem radu posvećenom zadarskoj trgovini solju⁶ navodi kako se ser Ciprijan u nekoliko navrata 60-ih i 70-ih godina pojavljuje kao jedan od zakupnika "kraljevske komore tridesetnine i soli" za cijelu Dalmaciju. Isti je autor ser Ciprijanu, odnosno palači što ju je njegov rod izgradio na prijelomu XIII. i XIV. st. na

² Opširno, na temelju izgubljenoga dokumenta, o Ciprijanovoj kući i tornju govori Ivan LUCIĆ, *Povijesna svjedočanstva o Trogru* (izv. *Memorie storiche di Tragurio ora detto Traù* - pr. J. Stipišić) II, Split 1979, 832-4.

³ Usp. Desanka KOVAČEVIĆ, Žore Bokšić, dubrovački trgovac i protovestijar bosanskih kraljeva, *Godišnjak društva istoričara Bosne i Hercegovine* XIII/1962; Djuro TOŠIĆ, Tripe Buća, dubrovački trgovac i protovestijar bosanskog kralja Tvrtka I Kotromanića, *Godišnjak društva istoričara Bosne i Hercegovine* XX/1972-73 (Sarajevo 1974).

⁴ Nikola JAKŠIĆ, Zadarska plemićka porodica Martinušić-Pečar, *Radovi Filozofskoga fakulteta u Zadru (Razdio povijesnih znanosti)* 30(17)/1990-1991; Ivna ANZULOVIĆ, Pavao Pavlović - istaknuti Zadrani 14. i 15. stoljeća (oko 1330.-33. - 1416.), *Zadarska smotra* 1-2 (1995).

⁵ Pavao ANDJELIĆ, Povelja kralja Dabiše Čubranovićima i velikaški rod Hlivnjana, *Glasnik zemaljskog muzeja - Arheologija* NS 37/1983

⁶ Tomislav RAUKAR, Zadarska trovina solju u XIV i XV stoljeću, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Odsjek za povijest* 7-8/1969-70, 26.

današnjem Narodnom trgu u Splitu a sam Ciprijan je dotjerivao 90-ih godina XIV. st., ponovno posvetio pozornost prigodom razglabanja prostornoga razvoja Splita XIV. st.⁷ Dakako, reprezentativna palača *Ciprianis* na glavnome splitskom gradskom trgu privukla je i pozornost povjesničara umjetnosti C. Fiskovića.⁸ Kako je ser Ciprijan o svom zahvatu u vanjski izgled palače ostavio i pisani trag u formi natpisa koji je omogućio precizno datiranje i pri tomu još i spomenuo položaj korčulanskoga kneza što ga je obnašao u prvoj polovici 90-ih godina, to je i Fisković iskoristio ono što je o ser Ciprijanu kao korčulanskome knezu izložio, na temelju dokumenata kojima se danas više ne može ući u trag, V. Foretić u svojoj monografiji o Korčuli.⁹ Ovakav, pak, kratki pregled onoga što je o ser Ciprijanu Zaninovu do danas poznato i napisano posve potvrđuje zanimljivost njegova lika i djelovanja iz kuta povijesti hrvatskog jadranskog prostora u XIV. st.

*

Prije svega valja istaknuti kako je ser Ciprijan potjecao iz vrlo uglednoga splitskog roda, što se jasno očituje i u načinu na koji se njegovo ime bilježi u sredinama u kojima je za života boravio. Tako se u Zadru i Korčuli uz standardni navod njegova i imena njegova oca (*ser Ciprianus ser Zanini* - u različitim grafijama i uz nedosljednu uporabu odrednice *ser*) njegov rod odredjuje izričajem *de Ciprianis*.¹⁰ Sličan je izričaj zabilježen i u epitafu na grobu njegova brata Lovre, primicera a potom i arcidjakona splitske crkve, za kojega je u tome nadgrobnom natpisu rečeno kako "potječe od plemenita i poznata Ciprijanova roda", koji je inače posjedovao i svoj grb, s likom lava na polju štita.¹¹ Čini se, međutim, kako izričaji u Lovrinu epitafu s jedne strane i oznake ser Ciprijanova podrijetla u notarskim ispravama s druge strane nemaju posve isto značenje. Naime, ono *de Cypriani progenie famosa* iz epitafa već po svome gramatičkom obliku (osobno ime

⁷ Isti, Komunalna društva u Dalmaciji u XIV stoljeću, *Historijski zbornik* XXXIII-XXXIV/1980-81, 205.

⁸ Cvito FISKOVIĆ, Romaničke kuće u Splitu i u Trogiru, *Starohrvatska prosvjeta* III ser. 2/1952, 170; Isti, Izgled splitskog narodnog trga u prošlosti, *Peristil* (Zagreb) I/1954, 98-100.

⁹ Vinko FORETIĆ, *Otok Korčula u srednjem vijeku do g. 1420* (Djela JAZU XXXVI), Zagreb 1940, 126 i d.

¹⁰ Povijesni arhiv Zadar (PAZd), Spisi zadarskih bilježnika (SZB), Petrus de Serčana, Busta II, fascicolo 14, fol. 18-8', 19.05.1380; PAZd, Stari arhiv Korčule (A.K.), kut. 1, sv. 9, fol. 12, 05.08.1390. U natpisu na statui sv. Antuna, što ju je sam naručio, ser Ciprijan je također uporabio rodovsku odrednicu *de Ciprianis* (FISKOVIĆ, *Izgled splitskog ...*, 99).

¹¹ Lovrin epitaf, u kojemu je i izričaj: "LAURENTIUS CANINI DE CYPRIANI PROGENIE NOBILI ET FAMOSA", kao i likovnu predstavu rodovskoga grba, vidi u Ivan OSTOJIĆ, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb 1975, 57 te sl. 16. Heraldčki motiv lava bio je u kamenu isklesan i na palači koju su *Ciprianis*-i podigli na Trgu sv. Lovre negdje na prijelomu XIII. i XIV. st. (FISKOVIĆ, *Izgled splitskog ...*, 99).

u gen. sing. uz abl.) ukazuje na to da se radi o nasljedniku vrlo određene osobe koja je nosila ime Ciprijan, dok oblik *de Ciprianis* (abl.) predstavlja već posve drugačiji način identifikacije, podrazumijevajući cijeli jedan razgranati rod.¹² I doista, i ser Ciprijan i njegov brat, arcidjakon Lovre, imali su djeda koji se zvao Ciprijan. Bio je to djed po očevoj liniji, kojega bilježe splitski dokumenti iz samoga kraja XIII. st. kao Ciprijana Petra Leonardovoga.¹³ Očigledno su nasljednici toga Ciprijana iz nekoga razloga smatrali kako je upravo on bitno definirao veličinu cijeloga roda, te su po njegovu imenu formirali i rodovsko ime.

No društveni se ugled i važnost roda nisu iskazivali samo u načinu na koji se on identificirao. Mnogo jasniji i eksplicitniji pokazatelj stvarne moći, a samim time i ugleda roda iz kojega je ser Ciprijan vodio podrijetlo, bila je karijera i uopće društveni položaj njegova oca, ser Zanina Ciprijanova. Sredinom XIV. st. on je pripadao elitnom sudačkom krugu najmoćnijih predstavnika splitskoga patricijata. U rukama ljudi iz te skupine, koju je tvorila 1/4 od ukupno stotinjak patricija članova splitskoga "generalnog vijeća", a u koju je dakle spadao i ser Zanin, bila je usredotočena gotovo sva vlast općine.¹⁴ Ser Zanin će i u kasnijim godinama nastaviti obnašati važne uloge u političkom životu općine te ga sačuvani dokumenti još u nekoliko navrata registriraju kao *suca*,¹⁵ na najvažnijem položaju političkoga mikrokozmosa splitske općine. To saznanje o pripadnosti ser Zanina uskom krugu "sudačke" elite, uz ono što je o naravi toga kruga i osobito o nasljednom pravu po kojemu se u taj krug ulazilo ustanovio T. Raukar,¹⁶ bit će od velike pomoći u pokušaju rekonstrukcije rodovskoga stabla splitskih *Ciprianis*-a XIV. st.

Naime, već je rečeno kako je ser Zaninov otac a djed našega ser Ciprijana, Ciprijan, zabilježen u dokumentima s kraja XIII. i početka

¹² Patricijski rod *Ciprianis* postojao je u XIV. st. i u Zadru (usp. Nada KLAJIĆ-Ivo PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku*, Zadar MCMLXXVI, 527, 543), a na sličan se način (*de genere Ciprianorum*) ponekad označuju i pripadnici već spominjanoga roda Čubrijanića iz Livna i Vrlike (ANDJELIĆ, *Povelja ...*, 137). Glede različitosti grafija i osobnoga i imena roda, valja naznačiti kako u pismu kralja Tvrtka I. Dubrovčanima od 25. studenoga 1388. pisanom hrvatskim jezikom ser Ciprijanovo osobno ime glasi *Čubrijan* (vidi ovdje bilj. 114).

¹³ Tadija SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (DZ) VI, Zagreb 1908, 689, 07.03.1290; DZ VII/1909, 214, 20.12.1295.

¹⁴ Opširno o tomu, na temelju sačuvanih zapisnika o radu "generalnoga vijeća" iz šestog desetljeća XIV. st., Tomislav RAUKAR, "Consilium generale" i sustav vladanja u Splitu u XIV stoljeću, *Historijski zbornik*, XXXVI/1984, 97-8. Raukar propušta navesti kako je u lipnju i listopadu 1358. i ser Zanin Ciprijanov bio poklisar i kod bana i kod kralja Ludovika (usp. Jakov STIPIŠIĆ-Miljen ŠAMŠALOVIĆ, *Zapisnici Velikog vijeća grada Splita 1352-1354, 1357-1359*, *Zbornik zavoda za povijesne znanosti IC JAZU*, 12/1982, 191-2 i 214)

¹⁵ Kaptolski arhiv Split (KAS), svezak 64, fol. 13, 08.05.1367; fol. 13', 22.01.1369. i 31.07.1374. (riječ je o ovjerenim prijepisima stanovitih dokumenata).

¹⁶ RAUKAR, "Consilium ...", 102.

XIV. st. kao *Ciprianus Petri Leonardi* ili samo *Ciprianus Petri*. Prvi puta (1295.) u funkciji općinskoga egzaminatora a drugi put (1290.) kao jedan od nekolicine splitskih patricija koji su garantirali za skupinu trogirskih gradjana u jednome od brojnih nutarnjih sukoba što su taj Splitu susjedni grad potresali kroz XIII. i XIV. st.¹⁷ Konačno, u trogirskom bilježničkom spisu iz 1311. Ciprian se navodi u skupini uglednih splitskih patricija koji su dočekali trogirskog poklisa i pružili mu informacije glede stanovite kuće smještene u Splitu, a koja je bila predmetom spora između nekih Trogirana.¹⁸ Njegov otac, Petar Leonardov (*Petrus Leonardī*) također je spadao u najuži krug upravljača splitske općine u razdoblju od 1270., kada ga sačuvani dokumenti po prvi puta bilježe kao *suca*,¹⁹ pa do 1312., kada se posljednji put njegovo ime spominje u sačuvanim dokumentima.²⁰ Kroz ovih četrdeset i više godina Petar je u četiri navrata (1280., 1284., 1286. i 1287.) zabilježen u splitskim ispravama kao *judex civitatis* odnosno *judex comunis*.²¹ Kao pripadnik najužega vladajućeg kruga splitskoga patricijata toga doba, Petar se krajem 1295. i početkom 1296. pojavljuje i kao jedan od četvorice gradskih kapetana, koji su gradom upravljali u trenutku kada nije bilo potestata.²² Uz to što se pojavljuje s ovakvim upravljačkim funkcijama, Petra se u sačuvanim dokumentima nalazi i kao župana, odnosno zastupnika samostana sv. Benedikta, u situacijama kada se sredjuju određeni poslovi vezani uz taj ženski samostan.²³ Način na koji je moguće dalje pratiti rodoslovno stablo *Ciprianisa* otkriva trenutak u kojemu se 1271. u trogirskim bilježničkim spisima registrira dogovor kojim je okončan posao što ga je znatno ranije započeo još njegov otac.²⁴ Naime, u tome je dokumentu Petar označen kao *Petrus Leonardī Micaelis*, dakle Petar Leonarda Mihovilovog.

Leonardu Mihovilovom, međutim, u sačuvanim splitskim dokumentima XIII. st. nije lako ući u trag. S druge strane, u tim se dokumentima između 1260. i 1268. pojavljuje Mihovil Leonardov (*Michael Leonardī*), vjerojatno stariji sin, odnosno stariji Petrov brat. Mihovil je prvi puta zabilježen (1258.) kao "plemeniti i razboriti muž",

¹⁷ Vidi ovdje bilj. 13.

¹⁸ *Trogirski spomenici* (prepisao i uredio Miho BARADA). Split 1988, 91.

¹⁹ Petrus Leonardī se navodi kao *judex civitatis* u splitskoj ispravi od 8. svibnja 1270., objavljenoj u Lovre KATIĆ, Selo Kućine i 13 isprava o Sutikvi, *Starohrvatska prosvjeta* III ser. 4/1955, 156.

²⁰ Petrus Leonardī se posljednji put pojavljuje kao *judex comunis* u splitskoj ispravi od 21. lipnja 1293., objavljenoj u *DZ* VII, 142.

²¹ Isprave su objavljene u *DZ* VI/1908, 338, 28.03.1280; 508, 23.11.1284; 562, 23.08.1286; 606, 10.12.1287.

²² NOVAK, *Povijest* ..., 320.

²³ *DZ* VI, 586, 21.04.1287; *DZ* VII, 46, 12.08.1291.

²⁴ Petar Leonardov 29. ožujka 1271. sklapa u Trogiru dogovor sa Stankom Draginjnim i njegovom ženom Dragom, po kojemu će mu oni isporučiti trinaest ovaca u Split, i to na ime štete pricinjene stadu ovaca koje su Stanko i Draga primili na čuvanje od Petrovog oca Leonarda (Miho BARADA, *Trogirski spomenici* I, 198).

član općinskog povjerenstva za procjenu radova izvedenih u samostanu sv. Benedikta, drugi je puta (1260.) zabilježen kao sudac, te treći put (1268.) kao posjednik zemlje u Žrnovnici.²⁵ Za pretpostavku da je Mihovil bio stariji sin Leonarda Mihovilovog govori ne samo sudački položaj kojega je zauzimao, već i kasnije poznata navada u pripadnika roda da ponavljaju imena u naizmjeničnim generacijama (Mihovil - Leonard - Mihovil, ili kasnije Ciprijan - Zanin - Ciprijan). Uz braću Mihovila i Leonarda, moguće je u isto ovo doba identificirati i njihove prve rodjake, odnosno brata njihova oca, Desu, i njegova sina Nikolu. O njima, naime, govori splitski kroničar Toma arcidjakon opisujući način na koji su Splićani 1261. došli u sukob s kraljicom Marijom, ženom ugarsko-hrvatskoga kralja Bele IV. Nabrajajući petoricu uglednijih Splićana namamljenih u stupicu što ju je kraljica postavila nakon oružanoga sukoba s Klišanima, Toma na prvome mjestu spominje suca Desu Mihovilovog, za kojega kaže "muž star i u poodmaklim godinama", potom njegova sina Nikolu i nećaka, Mihovila sina Leonardova,²⁶ onoga istog o kojemu je gore već bilo riječi.

No, dok identificirati Leonardovu djecu i brata nije bio osobito težak zadatak, sa samim Leonardom stvari više nisu tako sigurne. Jedan Leonard Mihovilov (*Leonardus Michaelis*) pojavljuje se 1227. na popisu splitskih patricija koji su pristali pružiti garancije za tadašnjega kliškoga kaštelana,²⁷ a osoba pod imenom Leonard nastupa negdje nakon 1235. kao sindik/zastupnik samostana sv. Stjepana.²⁸ Leonarda, s nadimkom *Causal*, kao jednoga od "plemića i najimućnijih" stanovnika tadašnjega Splita koje je 1226. zarobio i u zatvoru godinu dana držao knez Domald, spominje i Toma.²⁹ Čini se, na temelju svih ovih elemenata identifikacije, kako se izvan razumne dvojbe može pretpostaviti da se u sva tri slučaja doista radi o ocu braće Mihovila i Petra, što se na odredjeni način poklapa s već navedenim Tomininim izričajem po kojemu je Leonardov brat Desa 1261. bio čovjek "star i u poodmaklim godinama". Time se u rekonstrukciji rodoslovnoga stabla *Ciprianisa* stiže do početka XIII. st., kada je po svemu sudeći živio njihov predak Mihovil, čovjek čiji su sinovi i svi njihovi kasniji nasljednici igrali vrlo važnu ulogu u životu Splita XIII., XIV. i XV. st.

U svakom slučaju ovakva rekonstrukcija geneaološkog stabla ser Ciprijana Zaninova, u kojoj je utvrđeno s dosta sigurnosti čak sedam generacija u rasponu od nekih dvjestotinjak godina (oko 1200. - 1420., od Mihovila do Antuna Ciprijanova) pokazuje nekoliko zanimljivih stvari koje vrijedi komentirati. Riječ je, dakle, o vrlo uglednu

²⁵ DZ V/1907, 154, 10.02.1260; 192, 27.03.1261 (prijepis isprave od 03.09.1258.); 470, 16.06.1268.

²⁶ *Thomas archidiaconus Historia Salonitana*, ed. Franjo RAČKI, Zagrabiae 1894, 210: "Desam Michaelis iudice, uirum senem et grandeuum cum suo fillo Nicolao, ac nepote Michaele fillo Leonardi".

²⁷ DZ III/1905, 14.04.1227.

²⁸ DZ III, 451.

²⁹ *Thomas archidiaconus* ..., 106: "capti sunt plures de nobilibus et diuitibus ciuitatis; uidelicet ... Leonardus Causal ...".

patricijskom rodu iz čijih se redova u svakoj generaciji regrutiraju pripadnici vladajuće elite grada. U prvoj polovici XIII. st. pripadnost se toj društvenoj grupi razaznaje iz uporabe pojmova kakav je Tomin "vrlo imućni plemić". Od trenutka, pak, kada se s dolaskom potestata Gargana i prvom pisanom redakcijom starih običaja ustaljuje nova organizacija političke vlasti u gradu, vladajuća se elita formalizira stvaranjem "sudačke elite". Dakako, opširnija bi razglabanja cijeloga ovog procesa dala i detaljniju sliku, no čini se nespornim zaključak po kojemu do diferenciranja unutar gradskoga patricijata dolazi znatno ranije no što se može zaključiti iz datuma statutarnih odredbi kojima su tek u XIV. st. zakonski bili regulirani odnosi unutar gradskoga "političkog tijela".³⁰ Zapravo, moglo bi se ustvrditi kako su statutarne odredbe bile tek zakonsko formaliziranje mnogo dugotrajnijega društvenog procesa, tijekom kojega je u svakodnevnoj praksi egzekucije političke vlasti u gradskim okvirima jasno diferencirana skupina najmoćnijih i najutjecajnijih. U prilog takvu razmišljanju moglo bi se na ovome mjestu osvrnuti i na rodovski toranj, odnosno cjelokupni gradjevni kompleks što su ga *Ciprianisi* posjedovali u jugoistočnom kutu stare Dioklecijanove palače, odnosno prvotne gradske jezgre srednjovjekovnoga Splita.

Taj se kompleks, onako kako je opisan u dokumentu o ophodnji dobara splitske nadbiskupije iz 1397.,³¹ sastojao od kuće i tornja, no iz onoga što se čita na već spomenutom mjestu kod Lucića, koji je pred sobom imao izvorne dokumente što su se odnosili na zamjenu s kraljem Ladislavom, nije teško zaključiti kako je kompleks bio puno više od obične kuće (u Lucićevu se tekstu govori o kućama!) te bi ga se s punim pravom moglo označiti pojmom *curia*, odnosno *dvor*. Ovdje nas, međutim, u prvome redu zanima ono što se u dokumentima koji se odnose na taj gradjevinski kompleks naziva *turris* toranj. Govoreći o gradskim zdanjima u Splitu koja se pod tim imenom pojavljuju u dokumentima od XI. do XV. st., G. Novak je zaključio kako se radi o izvornim dijelovima obrambenih instalacija stare palače, dok je C. Fisković, raspravljajući o romaničkoj stambenoj arhitekturi dalmatinskih gradova, u svezi s istim gradjevinama samo upozorio na paralelizam s pojavom tornjeva u gradovima na susjednoj talijanskoj obali.³²

Polazeći, pak, tragom toga Fiskovićeve upozorenja valja naglasiti kako su u slučaju talijanskih, pa i gradova u ostalim dijelovima europskoga srednjovjekovnoga zapada, tornjevi igrali vrlo važnu društvenu ulogu. Naime, dok su gradski bedemi štitali zajednicu od vanjskih neprijatelja, dotle se rješenje napetosti i neprijateljstava unutar bedema, u nedostatku dovoljno izgrađenih i učinkovitih institucija političke vlasti, tražilo upravo u izgradnji obrambenih instalacija

³⁰ RAUKAR, "Consilium", 92 i 102-3, gdje se potvrđuju stavovi Grge Novaka.

³¹ Dokument je posljednji puta objavljen u *DZ* XVIII/1990, 251-266, a rečeni se opis nalazi na str. 252-3.

³² NOVAK, *Povijest* ..., 498; Cvito FISKOVIĆ, *Romaničke kuće* ..., 154-5.

koje su najčešće dobijale formu tornjeva.³³ Posjedovanje takvih obrambenih instalacija bilo je jedna od glavnih poluga realne vojne snage unutar grada te je na taj način služilo stjecanju i održanju političke moći, a kroz sve se to i vrlo precizno definirao društveni ugled vlasnika. Uz to su, za one koji nisu imali dostatnih sredstava kako bi sami podigli svoj toranj, te gradjevine postale središta okupljanja i svojevrsne društvene organizacije, nastale iz potrebe za obranom pred nekontroliranim nasiljem unutar gradskih zidina. Na taj se način društvena struktura grada od XI. do XIII. st., sa znakovitom podjelom na nutarnje frakcije, koje se u raznim krajevima pojavljuju pod različitim nazivima, utjelovila u pravom pokretu izgradnje tornjeva. Zlatno doba podizanja tornjeva pada u Italiji u XII. st., dok je opadanje njihove važnosti u uskoj svezi s izgradnjom i jačanjem komunalnih institucija, te su tako tornjevi već u XIV. st. posve izgubili svoje ranije značenje i, ukoliko nisu rušeni pri novim gradnjama, ostali tek kao uspomena na razdoblje velikih nemira i sukoba unutar gradskih zidina.

Spada li dakle *turristoranj* što su ga *Ciprianisi* posjedovali u jugoistočnom kutu stare gradske jezgre u takvu vrst gradjevina, ili je tu doista riječ tek o dijelu izvornih obrambenih instalacija koje su služile za obranu grada od vanjskoga neprijatelja? Odgovor na tako postavljenu dvojbu ne može ni u kojem slučaju biti decidan, no sve ono što se iz sačuvanih vrela dađe razabrati o splitskim gradskim tornjevima jasno napućuje na zaključak kako je bar u jednome trenutku i taj toranj imao posve istu ulogu kakvu su imale slične gradjevine u talijanskim i drugim zapadnoeuropskim gradovima razvijenoga srednjeg vijeka. Svakako najpouzdaniji pokazatelj u tome pravcu jest ono što se može pročitati kod splitskoga kroničara XIII. st., Tome arciđakona. Pri tomu valja poći od činjenice da je Toma, ispisujući kroniku gradskih zbivanja, na nekoliko mjesta dao i više ili manje izravne opise strukture gradskoga društva. Tako, primjerice, opisujući nadbiskupa Gaudija i način na koji se on popeo na tu čast, Toma izrijeком veli:

"A bio je sin Kotinin, unuk Karokulin, moćan čovjek, *jer je bio okružen gomilom mnogih rođjaka i svojte ...* Župnički je položaj u crkvi sv. Anastazije predao svome nećaku, primiceriju Madiju, bratu Ivana Mesagaline, budući mu je pripadalo patronatsko pravo."³⁴

Iz ovoga jasno slijedi kako je u Splitu Tomina vremena množina pristaša, bez obzira na to radilo se o rođjacima ili nekoj vrsti klijenata, osiguravala realnu društvenu moć i ugled. Pri tomu su moć i

³³ O društvenoj ulozi tornjeva u gradovima europskoga srednjovjekovnoga zapada vrlo opširno Jacques HEERS, *Family clans in the Middle Ages* (izv. *Le clan familial au Moyen Age*), Amsterdam-New York-Oxford 1977, 174-201.

³⁴ *Thomas archidiaconus ...*, 63: "Erat autem filius Cotini, neppos Carocule, potens homo, multorum, enim erat cognatorum et affinium populositate predictus. ... Plebanatum uero ecclesie sancte Anastasie contulit nepoti suo Madio primicerio, fratri Johannis Mesagalina, quia patronatus iure spectabat ad eum" (kur. moj - op. M.A.).

ugled pojedinca u znatnoj mjeri ovisili o uživanju patronatskoga prava nad crkvenim zakladama, koje su sa svoje strane stalno rasle zahvaljujući oporučnim doznakama. Značenje i ulogu upravo ovakve vrsti društvene organizacije vrlo plastično predočava Tomin opis prilika u gradu neposredno pred uvođenje novog upravnog/političkog sustava na čijem će čelu ubuduće stajati sa strane dovedeni *potestat*. Naime, svaki je oblik napetosti ili spora među pojedincima u takvoj situaciji prijetio razbuktavanjem u sukob velikih razmjera. U jednoj od takvih situacija u središtu se sukoba našao i sam Toma, a njegov opis te situacije vrijedi opširno citirati budući se u njemu jasno zrcale i mehanizmi gradjanskih sukoba, ali i vertikalna stratifikacija u redovima gradskoga plemstva XIII. st., o kojoj je već bilo riječi:

"I toliko je zlo ovoga sukoba poraslo, da su se u crkvi i izvan crkve ne samo bučnim glasovima prepirali, nego su takodjer drske ruke na njega postavili, a kako ludovanje razbjesnjenog naroda slijedi čas jednu, a čas drugu stranku, izazvali su vrlo žestoki metež u čitavom gradu. Kanonici su gotovo svi bili protiv arhidjakona, a *od gradskih plemića* su bili skloni arhidjakuonu najviše *oni, koji bijahu iz višeg roda* i umniji te veći dio klera."³⁵

Drugi sličan sukob, koji je po svemu sudeći bio i najizravniji povod uvođenju režima *potestata* a koji Toma vrlo potanko opisuje, konačno jasno posvjedočuje i ulogu što su je u takvim situacijama igrali splitski gradski tornjevi. Sve je, zapravo, veli Toma, počelo kada se stanoviti Dujam odlučio osobnom intervencijom odgovoriti na to što su mu sinovi nekoga Vitalisa napastvovali služavku.³⁶ Dujam se, sa svoja dva sina, prvo upustio u verbalni sukob s Vitalisovim sinovima, da bi potom otpočela i tučnjava u koju se vrlo brzo uključio i "cijeli grad". Ishod toga sukoba bila je smrt Dujma i jednoga od njegovih sinova te izgon njihovih ubojica (sinovi Vitalisa i sinovi Galonje) iz grada. Iznani su se ubojice prvo zaputili u Zadar, ali su ubrzo, prikupivši skupinu oboružanih pristaša, odlučili vratiti se u blizinu Splita, te tu otvoriti novi krug sukoba. Sa svojim gradskim pristašama, rođacima i prijateljima, sastajali su se pod zidinama Splita i otuda izazivali svoje neprijatelje koji su, kako veli Toma, "ostajali zatvoreni u *Kalendinoj kuli*". U jednoj od takvih prigoda ovakvo je izazivanje prisililo frakciju zatvorenu u kuli na izlazak i otvoreni sukob, što se, uz sudjelovanje ostalih gradjana, završilo krvavim obračunom u kojemu su smrt našli dvojica iz skupine protjeranih. Njihovi, pak, neprijatelji, veli Toma,

"postigavši osvetu za svoju krv, vrte se kličući *pod zaštitu svoje kule*, utvrdivši se sa svih strana, da ne bi ni sa koje strane bili napadnuti od neprijatelja. ... (nakon toga krvavog obračuna) Čitav grad je dospio u najgore stanje, jer je bila tolika nesloga,

³⁵ Citirano prema prijevodu V. Rismonda u: TOMA ARHIDJAKON, *Kronika*, Split 1977. 100 (kur. moj - op. M.A.). Kurzivom označeni izričaj u latinskom izvorniku glasi: "de nobilibus uero ciuitatis ... qui meliores ... erant" (*Thomas archidiaconus* 109).

³⁶ Tomin vrlo detaljni opis sukoba u *Thomas archidiaconus* 115-7.

kao što običava biti, da skoro nitko nije ostao, tko se nije borio za jednu ili drugu stranku. Tada roditelji počnu strahovati za djecu, imanje pa i za svoj život.”³⁷

U takvoj dakle vrsti nutarnjih sukoba i u atmosferi koju su oni stvarali, a koju Toma u gornjem izvratku vrlo vjerno opisuje, gradski su tornjevi igrali doista važnu ulogu. To, konačno, potvrđuju i rijetki sačuvani dokumenti toga doba u kojima se ta vrst gradjevina spominje. Tako primjerice dokument od 1. srpnja 1119. registrira trenutak u kojemu Marija, opatica samostana sv. Benedikta u Splitu, kupuje “od nećaka Treskale treći dio tornja, od temelja do vrha, koji je nekad bio Grimaldov” (*terciam partem de turre, que aliquando fuit Grimaldi, a nepotibus Trescale ... a fundamento usque ad culmen*).³⁸ Stoljeće je i pol kasnije, 1268., najvjerojatnije isti toranj bio predmetom spora između opatije sv. Benedikta i Prve, udovice Leonarda Cavalcasoli.³⁹ U tome se kontekstu doznaje kako je gradjevina imala “vultu” i zatvoreni prostor, najvjerojatnije u prizemlju, nazvan “bunja” (*claudi fecerat uoltam turris ipsius monasterii et eciam bugne ibidem*), čime se i izgledom tornjevi dalmatinskih gradova donekle prisposobljuju izgledu talijanskih gradskih tornjeva.⁴⁰

Precizne informacije o tornjevima u vlasništvu više udruženih pojedinaca, koji očigledno nisu bili u mogućnosti podići svoje osobne obrambene instalacije, pruža po svemu sudeći krivotvorena isprava splitskoga priora Nikifora što navodno potječe iz 1040.⁴¹ U ispravi se, naime, nabraja kako je kroz *ukupno osam* odvojenih kupovina prior Nikifor stekao toranj (*turris*) kojemu su još pripadali i neki zidovi (*paratinea*), a što su prodavači do njegove kupovine zajednički posjedovali. Zaključcima koji se iz isprave mogu izvući ništa na snazi ne oduzima krivotvorenje isprave, koje dosta uvjerljivo dokazuje M. Matijević-Sokol, budući je krivotvoritelj prigodom sastavljanja isprave morao koristiti stvarne i općepoznate činjenice ukoliko je želio da njegov sastavak ne pobudi sumnju. I doista, ukupna cijena objekta koja se dobije saberu li se svi navedeni iznosi, jest 122 solida, pri čemu je samo jedan od prvotnih vlasnika navodno posjedovao punu 1/4 tornja koju je prodao za 30 solida, dok su dijelovi ostalih vlasnika bili nepravilni, tako da je njima isplaćeno od 7 do 20 solida. Takav oblik posjedovnih odnosa za “toranj” očigledno nije bio neuobičajen u

³⁷ Citirano prema prijevodu Rismonda u: TOMA, *Kronika*, 106-8 (kur. moj - op. M.A.).

³⁸ *DZ* II/1904, 30-1.

³⁹ *DZ* V/1907, 470-1, 30.06.1268.

⁴⁰ Za izgled gradskih tornjeva u talijanskim gradovima, koji poradi obrambene naravi objekata nisu imali otvora u prizemlju (otuda i ona *bugna*-podrum koja se u ovom slučaju spominje) usp. HEERS, *Family clans* ..., 178-9. Posve je, međjutim, sigurno kako tornjevi gradova na hrvatskoj obali Jadrana nisu nikada dosegli onu visinu koju imaju gradjevine podignute u Italiji u “zlatno doba” njihove gradnje, u XII. st.

⁴¹ Isprava je posljednji put objavljena u: *DZ* I/1967, 73-4. O razlozima koji navode na zaključak o tomu da je isprava krivotvorena opširno Mirjana MATIJEVIĆ-SOKOL, Neka pitanja o splitskom djakonu Dobri (kraj XI. - početak XII. stoljeća), *Spomenica Ljube Bobana*, Zagreb 1996, 70-1.

gradskoj sredini XI. i XII. st., no ostaje pitanje jesu li tornjevi koji se spominju uz jedno ime⁴² doista i pripadali samo jednoj osobi ili su u njima dijelove imali mnogi, dok je ime uz "toranj" trebalo samo precizirati na koji se konkretan objekt u datom trenutku misli, što se čini vjerojatnijim rješenjem.

Gradski su tornjevi, s uredjenjem političke vlasti unutar okvira što ih je definirao komunalni sustav, i usljed s time povezane stabilizacije nutarnjih prilika u gradu, dakako, gubili svoje prvotno značenje i namjenu, a za neke se od njih posve sigurno zna da su vremenom pretvoreni u stambene objekte. Takav je, primjerice, bio slučaj s objektom u kojemu je 1342. obitavala Dešica, udovica Ivana Crnčića, koja je 3. veljače te godine sklopila ugovor o prodaji nekih posjeda upravo "u svome tornju".⁴³ Vjerojatno se isti slučaj može pretpostaviti i za "kuću-kulu uz Željezna vrata" u blizini Trga sv. Lovre (današnjega Narodnog trga), koju opisuje Fisković, naznačujući kako se radi o tipu objekta poznatom u Italiji pod imenom *casa-turrita*.⁴⁴ Objekt je vjerojatno prvotno podignut kao kombinacija tornja i stambene kuće, te je naknadnim intervencijama dobio i otvore na fasadi u prizemlju koji se i danas vide. Izgled, pak, splitskih tornjeva, kada se na prijelomu XIV. i XV. st. gledalo s vanjske strane gradskih zidina, a pri tomu možda čak i sam toranj koji je pripadao palači *Ciprianis* u jugoistočnom dijelu stare Dioklecijanove gradnje, dade se naslutiti i na prvim "vedutama" srednjovjekovnoga Splita, kako je minijature u Hrvojevom misalu nedavno označio T. Marasović.⁴⁵

Bilo kako bilo, čini se nedvojbenim kako je u Splitu XI. st. već bila uobičajena praksa podizanja obrambenih tornjeva unutar perimetra gradskih zidina, odnosno kako su se takvi objekti nastavljali

⁴² "Kalendin toranj" koji spominje Toma, "Grimaldov toranj" koji se spominje u ispravi iz 1119. ili "toranj svećenika Fusca" koji se spominje u oporuci splitskoga priora Petra s kraja XI. st. (*Iuxta turrem presbyteri Fusci* - DZ I, 210). Gradjevina, "toranj", na koju se odnose podaci iz isprave priora Nikifora doista bi mogla biti dio prvotnih bedema Dioklecijanove palače, što još uvijek ne opovrgava izrečene zaključke.

⁴³ Za ugovor sklopljen pod navedenim nadnevkom stoji "Actum in *turri* ipsius venditricis" (PAZd, Splitski arhiv /S.A./, sv. 1/1, fol. 31).

⁴⁴ FISKOVIĆ, Izgled splitskog 98.

⁴⁵ Tomislav MARASOVIĆ, Najstarije vedute srednjovjekovnog Splita, *Starohrvatska prosvjeta* III ser. 16/1987, vrlo uvjerljivo dokazuje kako minijature u Hrvojevu misalu predstavljaju stvarni prikaz zidina Dioklecijanove palače, zaključujući, međutim (o.c. 189), kako su "sam grad, što se na minijaturi javlja iznad toga zida (Dioklecijanove palače - op. M.A.), odnosno pojedine njegove zgrade, po svoj prilici samo simbolično uertani". No, izgled objekata koji nadvisuju Dioklecijanove zidine na minijaturama i uopće način na koji su ti objekti prikazani iz vizure promatrača što stoji izvan zidina, gotovo nedvojbeno upućuju upravo na vrhove gradskih tornjeva. Štoviše, minijatura na fol. 47 (MARASOVIĆ, o.c. T. II.) koja predstavlja "dio istočnog zida Dioklecijanove palače, južno od istočnih vrata", čini se da bi svojim prostornim odnosima između katedralnog zvonika i vrha jedinog tornja koji na tom dijelu nadvisuje zidine mogla biti relativno vjerna slika tornja *curiae Ciprianis* što će na početku XV. st. biti prepravljena u tzv. "Hrvojev kaštel".

dizati i tijekom XII. st. Jedna je od takvih gradjevina bio i toranj (*turris*) roda koji će u XIV. st. nositi ime *Ciprianis*, smješten uz njihovu palaču u jugoistočnom dijelu grada. Doda li se tomu kako su pripadnici roda u prvoj polovici XIII. st. spadali među "plemiće i vrlo imućne", a od sredine XIII. st. pripadali skupini elitnih rodova iz kojih su se regrutirali gradski suci, odnosno pripadnici upravljačkih tijela novoreformirane komune, onda se već dobija i prilično jasna slika strukturalnih odrednica gradskoga, ili još preciznije komunalnoga društva. U tomu je društvu, uslijed nedostatka čvrstoga oblika središnje političke vlasti, već dosta rano došlo do diferenciranja gornjega, vladajućeg sloja, koji je svoju moć temeljio i na posjedovanju, između ostaloga, vrlo realnih elemenata fizičke sile (skupine pristaša - rodbina i klijenti; objekti vojničkih funkcija). Stalni sukobi nutarnjih gradskih frakcija, predvođenih upravo pripadnicima ovoga vladajućeg sloja, iscrpljivali su gradsko društvo, te je izlaz nadjen, kako to svjedoči i Toma arcidjakon koji je u svemu i sam vrlo aktivno sudjelovao, u usvajanju onoga oblika organizacije političke vlasti koji je pokazao učinkovitost u suvremenim talijanskim gradovima - izvršna je, naime, vlast u komuni povjerena nepristranome strancu, *postestatu*.⁴⁶ Tek je, dakle, takvo uređenje komune doprinjelo smirivanju nutarnjih napetosti i drugačijem načinu rješavanja društvenih konflikata, što je u krajnjoj liniji uklonilo razloge koji su prvotno doveli do pojave gradskih tornjeva.

Ta se promjena koju donosi druga polovica XIII. st. jasno zrcali i u okolnostima i načinu na koji je negdje krajem istoga ili na samom početku XIV. st. podignuta druga palača roda iz kojega je potjecao i ser Ciprijan Zaninov. Taj gradjevinski pothvat i izbor mjesta za novu palaču valja promatrati u kontekstu porasta gospodarske aktivnosti u Splitu i sve važnije uloge što ju je u toj aktivnosti igrala gradska luka. U tome sklopu težište gospodarske aktivnosti u samome gradu pomiče se sa staroga glavnog Trga sv. Dujma na Trg sv. Lovre u nekadašnjem predgradju (*burgusu*), pogodnije smješten u odnosu na gospodarsku os koja vodi "iz gradske luke kroz Morska vrata (*Porta maris*) i Vrata Pisture (*Porta Pistorij*) prema kopnenom dijelu komunalnog teritorija".⁴⁷ Prateći, a kako se čini, i dijelom kreirajući

⁴⁶ Usp. tumačenja što ih daje Ludwig STEINDORFF, Stari svijet i novo doba. O formiranju komune na istočnoj obali Jadrana, *Starohrvatska prosvjeta* III ser. 16/1987. Autorova interpretacija po kojoj bi se moglo zaključiti kako se komuna formira onoga trenutka kada se pojavljuje *polesat* u svjetlu ovdje rečenoga ne može se smatrati održivom - komuna nastaje mnogo ranije, a pojava je *polesata* tek ono što bi se moglo nazvati "točkom na I". Na sličan način stvari postavlja, dajući vrlo vrijedne opservacije o vremenu i putevima postanka komune. Lujo MARGETIĆ, Creske općine u svjetlu isprave od 5. listopada 1283. i pitanje kontinuiteta dalmatinskih gradskih općina, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 7/1975, 70 i d.

⁴⁷ Tomislav RAUKAR, Splitska kreditna trgovina XIV. stoljeća, *Božić-Bužančić Zbornik. Gradja i prilozi za povijest Dalmacije* 12/1996, 74. Glede datiranja ovoga prostornog pomaka autor smatra kako je "primjetan već u drugoj polovici XIII. st.". Potvrdu takvu zaključku daje i prepuštanje crkve sv. Lovre, po kojoj trg nosi ime, splitskome kaptolu

upravo te promjene, Petar Leonardov (a možda već i njegov otac Leonard i brat Mihovil) podiže novu obiteljsku palaču, koja jednom stranom gleda na trg sv. Lovre, i u njoj smješta svoj dućan (*stacio*).⁴⁸ Nova je palača, kojoj Fisković pridaje značajke "gotičkoga stila XIV. stoljeća",⁴⁹ i u izgledu koje nema više onih elemenata što u prvi plan stavljaju obrambene funkcije, bila dobrim dijelom završena već prije 1312. Takav zaključak, naime, proizlazi iz činjenice da je prigodom redakcije gradskoga statuta, obavljene upravo 1312., Petar Leonardov naveden kao prvi od četvorice članova jedne gradske komisije iz "četvrti sv. Marije",⁵⁰ a ne iz "četvrti sv. Duje" gdje je bila smještena stara rodovska palača. Palača i dućan na trgu koji je sada postao novo gradsko središte, gdje će uskoro biti izgrađena i komunalna palača, omogućili su Petru i njegovim nasljednicima sudjelovanje u najvažnijim poslovima što su se odvijali na Trgu sv. Lovre,⁵¹ što se vrlo jasno zrcali i u čestom pojavljivanju ser Zanina Ciprijanova i njegova sina, ser Ciprijana Zaninova, u ulozi svjedoka u brojnim bilježničkim aktima.⁵²

Dakako, gospodarska se moć roda *Ciprianis*, rano zasvjedočena ranije spomenutim izričajem "vrlo imućni", tek zrcalila u posjedovanju

1267. Za crkvu se u instrumentu kojim je taj čin registriran veli kako su joj patroni komuna, odnosno suci kao njezin najvažniji organ, i to stoga što je i podignuta na komunalnom zemljištu (veri patroni seu fundatores ... utpote in quorum fundo eadem ecclesia est et constructa, cum constet, nullos alios habere patronos - *DZ V/1907*, 447-8, 14.10.1267.). Tim se činom očigledno željelo dati novo značenje crkvi na mjestu koje postaje novo žarište društvenoga života.

⁴⁸ Ugovor, zabilježen bilježničkim dokumentom od 03.09.1375., sklopljen je "in platea sancti Laurentii juxta stationem ser Zanini Cipriani" (PAZd, S.A., svez. 7/2, fol. 17').

⁴⁹ FISKOVIĆ, Izgled splitskog ..., 99.

⁵⁰ U gl. XXXI., 2. knjige Splitskoga statuta, kojom su određeni oni "qui debent contrariari potestati Spalati", navodi se, između ostaloga, i "De contrata sanete Marie Petrus Leonardus" (J.J. HANEL, *Statuta et leges civitatis Spalati. Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium* VII, Zagrabiae 1878, 36). Za podjelu grada na četvrti, prema kojoj je Trg sv. Lovre, na kojemu je bila izgrađena nova palača *Ciprianis*, spadao u "četvrt sv. Marije", usp. NOVAK, *Povijest* ..., 495-7.

⁵¹ Atmosferu i način dnevnog poslovanja na Trgu sv. Lovre dočarava skupina od četiri dokumenta zapisana 05.11.1360. Tada je, naime Dmine, vanbračni sin Dujma Franciskovog, sklopio "na trgu" (*Actum in platea*) kreditni aranžman s Ciprijanom Zaninovin, da bi potom na istom mjestu sličan aranžman sklopio i s Marinom Laurencijevim iz Dubrovnika. Isti je dan i na istome mjestu dva dužnička ugovora (*pro mercimoniis*) sklopio Veselko Tolisić, prvo s Jeremijom Ivanovim (35 dukata i 4 groša) a potom i s Franojom Čachni (22 dukata i 5 groša) (Arhiv HAZU, I a 40/a, fol. 73'-4).

⁵² Tako se, primjerice, Zanninus Cipriani navodi kao svjedok 7. travnja 1342. u dokumentu kojim Nikola ser Teodozija preuzima garancije za neke Šoltane koji su u Splitu kupili žito na kredit (PAZd, S.A., sv. 1/1, fol. 41'), pa potom ponovno kao svjedok u dokumentu od 19. svibnja (isto, fol. 47'). Ser Ciprijan Zaninov pojavljuje se kao svjedok kod zapisivanja ukupno 6 dokumenata kojima se reguliraju odnosi između Dujma Matejevog te Jakše i Petra, sinova pok. Nikole Matejevog. Cijeli je posao "Actum Spaleti ante stationem Zanini Cipriani" (isto, sv. 6/2, fol. 62-2', 01.01.1368.).

dviju gradskih palača i gore spominjanoga obrambenog tornja, čemu bi se možda mogao dodati još jedan gradjevinski kompleks, također s tornjem, u starome dijelu grada. Na takvu pretpostavku navodi činjenica da se 1360. spominje kuća (*domus*) Zanina Ciprijanova unutar starih zidina Dioklecijanove palače (*in Spalato in civitate veteri*) u blizini crkve sv. Andrije, dok se u isto vrijeme negdje u blizini nalazio i "toranj Bilše Ciprijanovoga" (*turris Bilse Cipriani*),⁵³ koji je, po svemu sudeći, bio Zaninov brat. Na pitanje, međutim, koje se poslije svega ovoga samo nameće - a koje bi trebalo glasiti: što je bio temelj ovako jasno eksplicirane moći u ranijem razdoblju? - nije lako odgovoriti. Nedvojbeno je, naime, kako su kasniji *Ciprianisi* u to ranije doba raspolagali zemljišnim posjedom i bavili se s njim povezanom agrarnom proizvodnjom. Dokumenti XIII. i XIV. st. na žalost ne otkrivaju mnogo o razmjerama i načinu korištenja toga posjeda, osim što daju naslutiti kako je on bio raštrkan po gotovo cijelom kopnenom dijelu gradskoga distrikta. Tako se već za Mihovila Leonardova zna da je posjedovao zemlju u Žrnovnici, u vrijeme kada živi i djeluje Zanin Ciprijanov spominje se njegov posjed u predjelu zvanom Brus, dok se iz vremena ser Ciprijana spominje i posjed u Smokoviku, na granici s trogirskim distriktom.⁵⁴ Sam ser Ciprijan imao je posjed i u Živogošću, u Makarskom primorju (*in Crayna*), gdje su također bili vinogradi, no nije posve jasno je li i taj posjed bio dio rodovskoga nasljedja ili ga je eventualno priskrbio svojim zaslugama tek ser Ciprijan.⁵⁵

⁵³ Kada je 19. kolovoza 1360. Prodaša Desislavić "iz Bosne" prodavao svoju kuću i plac pored nje, položaj je tih objekata određen ovako: "domum suam, positam in Spalato in ciuitate veteri iuxta ecclesiam sancti Andree cum paratinea, positam prope domum Çucil Bucamatoris, prope viam publicam et cum vna volta que est subtus dictam domum, iuxta dictam ecclesiam et iuxta viam publicam que est prope domum heredum Brune et prope dictam domum dicti Çucil, iuxta *domum Çannini Cipriani* ex parte occidentis" (PAZd, S.A., sv. 4/1, fol. 95'/110' - dvostruka folijacija). Mjesec dana ranije, položaj je kuće Dujma Albertova, koju je ovaj zamijenio s Komolom Franjinim, određen ovako: "domum suam positam prope domunculum heredum Petri Petrache, prope *turrin Bilse Cipriani*, prope domum conuentus fratrum minorum, viam et alla latera" (Isto, fol. 93'/108', 15.08.1360.). Nije zgorega ovdje podsjetiti kako se opatica sv. Benedikta 1268. sporila oko jednoga tornja s udovicom Leonarda Caualcasoli (vidi ovdje bilj. 39), odnosno kako Toma arcidjakon spominje Leonarda Causal, za kojega je rečeno kako bi mogao biti daleki predak *Ciprianis*-a iz prve polovice XIII. st.

⁵⁴ Za posjed Mihovila Leonardovog vidi ovdje bilj. 24; *terra posita ad Brus* u vlasništvu Zanina Ciprijanovog spominje se 02.11.1341. kod navodjenja granica posjeda Stjepana Mihe Dobrinog (PAZd, S.A., sv. 1/1, fol. 6'), dok 2. travnja 1368. Zanin daje na obradbu 8 vretena te zemlje pokrivene vinovom lozom (Isto, sv. 6/2, fol. 72); *terra Cipriani Çannini ad Smochoutch* (Isto, sv. 5, fol. 75').

⁵⁵ "Milinus Stanch de Crayna de Xiuogosc vilanus et districtualis domini comitis Cipriani" priznaje se Ciprijanovim dužnikom za 42 1/2 perpera na ime 88 galeta njegova vina koje su stajale kod Milina (PAZd, K.A., kut. 1, sv. 10, fol. 13, 23.04.1391.). Vrlo je lako moguće da je do posjeda u Živogošću došao tek sam ser Ciprijan, i to tako što bi mu ga darivao kralj Tvrtko nakon ponovne uspostave svoje vlasti u ovim kraje-

No, osim zemljišnoga posjeda i vinograda, *Ciprianis*-i su u XIII. st. posjedovali i veliko stado stoke "sitnoga zuba" s najmanje 200 grla, koje su davali na pripašu (*ad pascendum*), najvjerojatnije u Bosiljinu na trogirskom teritoriju. O tom stadu govori već spominjani trogirski dokument iz 1271., u kojemu se navodi kako je samo šteta što ju je stado pretrpjelo trebala biti iskupljena s trinaest ovaca što su ih pastiri koji su stado čuvali trebali isporučiti u Split.⁵⁶ Nije baš posve jasno stoji li u kakvoj svezi s ispasištima u Bosiljini činjenica da je 1358. Bilša Ciprijanov, vjerojatno brat Zaninov, bio optužen za pljačku i štete u dva sela šibenskoga distrikta,⁵⁷ odnosno nisu li *Ciprianisi* tu, na granici prema šibenskom teritoriju imali kakav posjed. Uza sve ovo, međutim, valja naglasiti i to da je već sam čin gradnje nove palače s *dućanom* na trgu koji postaje novo gospodarsko središte jasan pokazatelj kako i trgovina, kao neagrarni oblik privredjivanja, igra, u najmanju ruku krajem XIII. st., važnu ulogu u definiranju gospodarske moći roda.

*

Potječući, dakle, iz roda s ovakvim tradicijama, ser Ciprijan je bio jedan od tri sina ser Zanina. Uz njega, suvremena vrela spominju još i njegova dva brata, Lovru, koji se posvetio karijeri duhovnika, te mladjega Dominika, koji se okušao u trgovačkim poslovima. K tomu, i njihov je otac imao najmanje jednoga, a možda i dva brata, Jurja i Bilšu (za ovoga drugog nije posve sigurno je li stvarno Zaninov brat), koji su takodjer aktivno sudjelovali u društvenom životu grada. Ovaj sklop obiteljskih odnosa tvorio je onaj primarni krug društvenosti, u kojemu se iskazuje lojalnost i solidarnost rodovske zajednice kao vrlo bitan element društvenoga života tadašnjeg Splita. Svakako najjasniji primjer u tome pravcu pruža jedan inače slabo poznati događaj, u kojemu su u središtu pozornosti bili upravo *Ciprianisi*. Naime, negdje 1371. na jednoj od sjednica splitskoga Velikog vijeća, u raspravi čiji predmet ostaje nepoznat, izbio je na površinu konflikt tijekom kojega su *Ciprianisi* iskazali svu snagu kohezije i solidarnosti roda. Rasprava vodjena u vijeću u nepoznatim se okolnostima izrodila prvo u svadju a potom i u otvoreni fizički sukob u kojem su se čak počeli potezati i noževi. Glavni su krivci za takav razvoj situacije, kako to izgleda s motrišta sačuvane dokumentacije, bili upravo *Ciprianisi*, te je Veliko

vima, negdje nakon 1387. To da su bosanski kraljevi znali zasluge stranaca koji su boravili na njihovim dvorovima, prije svega Dubrovčana, nagradjivati zemljišnim posjedima potvrđuje Mihailo DINIĆ, Dubrovčani kao feudali u Srbiji i Bosni, *Istorijski časopis* (Beograd) IX-X/1959.

⁵⁶ Za trogirski dokument iz 1271. vidi ovdje bilj. 23. Pretpostavka da je stado imalo najmanje 200 grla temelji se na kasnijem trogirskom zakonu (reformaciji Statuta), po kojemu je na svakih 100 grla stoke sitnoga zuba morao biti jedan pastir. O tomu, kao i o Bosiljini kao mjestu ispaše i za splitska stada, usp. Mladen ANČIĆ, Gospodarski aspekti stočarstva cetinskog komitata, *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae* 14/1987.

⁵⁷ STIPIŠIĆ-ŠAMŠALOVIĆ, Zapisnici ..., 187.

vijeće naknadno donijelo odluku o privremenom protjerivanju i to tako da je Juraj Ciprijanov protjeran na dva mjeseca u Trogir, Ciprijan Zaninov na tri mjeseca u Šibenik a njegov brat Dominik na četiri mjeseca u Zadar. No, koristeći svoje veze s kraljevskim dvorom, koje su potjecale vjerojatno još iz vremena kada je ser Zanin tamo boravio kao gradski poklisar a koje su kasnije bile samo osnažene sličnim kontaktima ser Ciprijana, rod se obratio kralju tražeći njegovu intervenciju. Kralj je Ludovik, dakako, pomilovao braću i njihova strica te im dozvolio povratak kući, nalažući ujedno splitskoj komuni kako ih mora primiti natrag, uz opomenu kako ne smiju drukčije učiniti ako žele imati njegovu milost.⁵⁸

No, iako ovaj slabo poznati događaj jasno eksplicira snagu lojalnosti i kohezije primarne rodovske zajednice, ostaje ipak u velikoj mjeri, i to upravo u ovome konkretnom slučaju, nejasno na koji su način i formalno bile uređene ove veze rodovske solidarnosti i oslanjanje na pripadnike uže rodbinske zajednice. Riječ je, zapravo, o tomu da se iz sačuvane i poznate dokumentacije vrlo teško dadu razaznati organizacijske forme u kojima se iskazuje ova društvena sila - radi li se pri tomu o rodbinskim zajednicama, višestrukim obiteljima ili o tijesno povezanim ali ipak fizički razdvojenim temeljnim društvenim stanicama koje su i danas najraširenije u formi jednostavne obitelji.⁵⁹ Tek ponešto svjetla na ovaj problem bacaju podaci o prvom Ciprijanovu braku, iz kojih proizlazi kako on u doba sklapanja toga braka, 1358., još uvijek nije bio oslobođen roditeljskoga starateljstva (*paterna potestas*) iako se i sam javlja kao nositelj odredjenih ugovornih obveza. Takav se, naime, zaključak može izvući iz sadržaja bilježničkoga instrumenta sastavljenog 2. veljače 1358. u Splitu. Tu se jasno navodi kako je sam Ciprijan preuzeo ukupno 165 dukata od Prvoslava Ivanovog, i to na ime dote svoje supruge Dobre, no za taj ukupni iznos potom se kao jamac pojavljuje Ciprijanov otac, ser Zanin. On, pak, izjavljuje kako je sav taj novac *u njegovoj kući* i kako će se on osobno pobrinuti za njegov povrat Prvoslavu ukoliko se u budućnosti ukaže potreba za tim.⁶⁰

Na događajnoj se razini može, zapravo, s podosta sigurnosti zaključiti kako se ser Ciprijanova supruga Dobra ubrzo po udaji našla u životnoj opasnosti (bolest ili porod), a kako nasljednika iz toga nedavno sklopljenoga braka još nije bilo, to se u slučaju njezine smrti valjalo pobrinuti kako bi se miraz vratio očuhu i majci koji su ga i

⁵⁸ Za cijelu epizodu usp. Ivan LUCIĆ, *Povijesna svjedočanstva ...* I, 652.

⁵⁹ Za ovu prihvatljivu klasifikaciju, utemeljenu na interdisciplinarnim dostignućima suvremenih znanosti o čovjeku, usp. Zdenka JANEKOVIĆ-RÖMER, *Rod i grad. Dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, Dubrovnik 1994, 21 i d.

⁶⁰ Ciprijan je spomenuti dio miraza primio od Prvoslava Ivanova, očuha svoje žene, još 14. studenoga 1357., što je bilo registrirano notarskom ispravom PAZd, S.A., sv. 4/1, fol. 5/17 (dvostruka folijacija). Isprava u kojoj se njegov otac pojavljuje kao jamac za primljeni iznos miraza PAZd, S.A., sv. 4/1, 15/28', sa Zaninovim izričajem "predictam quantitate pecunie et res dotales ... apud se in domo sua et sub sua custodia recepisse".

isplatili. Prvoslav Ivanov, Dobrin očuh, očito nije smatrao kako mu je za sve to dovoljna samo zetova riječ, tim prije što je dio dote bio isplaćen a da to nije bilo zabilježeno javnim instrumentom, te je požurio u kuću zetova oca (za dokument se navodi *Actum in domo dicti ser Çannini*) i od njega zatražio pismene garancije za povrat pokćerkine dote. Cijeli, pak, ovaj sklop jasno otkriva kako je, bar u ovo vrijeme, ser Zanin stajao na čelu višestruke obitelji, koju je, po već spomenutoj tipologiji, tvorila zajednica oca i sinova.⁶¹ Dobra, ipak, nije umrla tom prigodom, pa je Ciprijan u prosincu iduće godine preuzeo ostatak miraza do ukupne visine od 447 dukata.⁶² No, prva Ciprijanova žena nije još dugo iza ovoga živjela, što se može zaključiti iz činjenice da se on opet ženio 1368., dakle desetak godina nakon sklapanja prvoga braka. Njegova je druga žena bila Dunana iz poznatoga splitskog roda Papalića, kćerka Krestola Petrovog,⁶³ no nije jasno koja je od dvije Ciprijanove žene bila i majka njegova jedinog sina što ga bilježe poznata vrela, ovdje na početku spomenutoga ser Antuna. Kada je, pak Ciprijan primao ovaj drugi miraz već više nije bilo potrebe za očevim jamstvom, iako je njihova obiteljska zajednica, kako se iz drugih primjera dade zaključiti, i dalje trajala. Valja svemu ovomu, tek zanimljivosti radi, dodati kako je i Dunani ovo bio drugi brak - u prvi je stupila dvije godine nakon Ciprijana, u svibnju 1360., a njezin je prvi muž bio brački vlastelin Mikoj pok. Deška,⁶⁴ dok je u oba braka Dunana donijela miraz podjednake visine od 1000 libara.

Nikada formalno razvrgnutu proširenu obiteljsku zajednicu ser Zanina i njegova sina Ciprijana potvrđuje, prije svega, činjenica da je *dućan* u obiteljskoj palači na trgu sv. Lovre ostao zajedničko vlasništvo sina i oca i središte svih poslovnih operacija. K tomu je, u vrijeme sinovljeve odsutnosti iz grada, a to će nakon 1360. biti vrlo često, ser Zanin obavljao poslove za njegov račun. To se jasno vidi na slučaju tužbe što ju je u povodu pljačke bosanskih trgovaca 1377., sada već i kao dužnosnik Kraljevske komore soli i tridesetnine za Hrvatsku i Dalmaciju, pokrenuo sam Ciprijan, dok je sve poslove u

⁶¹ Podrobnije o takvu obliku obitelji JANEKOVIĆ-RÖMER, *Rod* ..., 29-33, gdje se ističe i očevo pravo raspolaganja "dotalnim dobrima svojih snaha".

⁶² PAZd, S.A., sv. 4/1, fol. 64/79, 13.12.1358. Riječ je, zapravo, o dva odvojena instrumenta - jednim Ciprijan očituje kako je primio konačni iznos dote, dok drugim njegov otac Zanin jamči Dobrinoj majci, gospodji Margariti, kako će "ducatos ... quos hodie Ciprianus suus filius ... recepissee ... tenere et saluare ... et continuo in sua custodia habere".

⁶³ Ser Ciprijanovo preuzimanje dote njegove žene Dunane, procjenjene na vrijednost od 1000 libara, od njezina oca, Krestola Petrovog Papalića, zabilježeno je instrumentom od 17. lipnja 1368. (PAZd, S.A. sv. 6/3, fol. 207').

⁶⁴ Bračni ugovor, sa svim potankostima aranžmana koji je uključivao i osiguravanje mogućnosti mladome paru za život u gradu, sklopljen je između Dunanina oca, Krestola, i Mikojevih staratelja, Guida i Margarite Dišković s Brača, 10. svibnja 1360. (PAZd, S.A., sv. 4/1, fol. 82/97).

svezi s time u Splitu stvarno vodio njegov otac ser Zanin.⁶⁵ Na sličan bi način valjalo protumačiti i okolnosti pod kojima je u studenom 1368. stanoviti Stojac Milčić, odnekud iz Bosne, sklopio ugovor za trogodišnju službu i učenje mornarskoga nauka kod Splitsanina Grube Cvitkovog. Naime, sam je ugovor sklopljen pred ser Zaninovu radnjom, a ovaj je bio naveden i kao jedan od svjedoka u odnosnom instrumentu.⁶⁶ Nije, zapravo, teško pretpostaviti kako je Stojac stupio u kontakt s Ciprijanom dok je ovaj obavljao svoje poslove po Bosni (o tim će poslovima još biti riječi), od njega dobio preporuku za oca, koji se onda u Splitu pobrinuo Bošnjaniću naći ono što je ovaj tražio.

No, dok je poslovna i obiteljska veza oca Zanina i sina Ciprijana ipak kako-tako zasvjedočena, dotle se isto ne može ustvrditi za ostale srodnike. Ciprijan, doduše, u jednoj prigodi brata Dominika navodi kao kompanjona u poslu,⁶⁷ no već nekoliko mjeseci kasnije ovaj se i sam, ali uz očevu suglasnost, upušta u poslovne pothvate.⁶⁸ Je li kasnije, i kada, došlo između braće do podjele obiteljske zajednice, poznata i dostupna vrela nažalost ne otkrivaju. S druge strane, Zaninov brat a Ciprijanov stric, već spominjani Juraj, samostalno je sklapao poslovne aranžmane,⁶⁹ ali je u određenim situacijama ipak računao na nećakovu pomoć i, po svemu sudeći, uspijevaao je osigurati, kako se to može zaključiti iz toga što još u veljači 1386. Ciprijana imenuje svojim zastupnikom u svim sporovima koje će ubuduće imati.⁷⁰ Konačno, Ciprijanov drugi brat, arcidjakon Lovre kod sklapanja je ugovora i obveza takodjer nastupao samostalno, što je i razumljivo obzirom na to da se njegovo djelovanje ipak ograničavalo na poslove vezane uz crkvu. No, kada je pisao svoju oporuku, ipak je za njezine izvršitelje imenovao oca i brata. Uslijed toga morali su Zanin i Ciprijan odvojiti dosta vremena kako bi u djelo proveli Lovrinu volju glede jednoga srebrnog i pozlaćenog kaleža što ga je ovaj svojedobno primio u zalog od tadašnjega stonskog (i korčulanskog) biskupa Klementa. Cijeli je posao oko samo jednog Lovrina legata podrazumijevao dvostruku izmjenu pisama sa stonskim biskupom, prodaju kaleža te,

⁶⁵ Dokument o slučaju pljačke bosanskih trgovaca iz 1377. objavio je, uz neka ispuštanja, Vladimir RISMUNDO. Pomorski Split druge polovine XIV stoljeća. Notarske imbrevijature, *Izdanja muzeja grada Splita* 5/1954, 19-21.

⁶⁶ RISMUNDO, Pomorski Split ..., 45-6, 15.11.1368.

⁶⁷ Ciprijan, u svoje "et nomine Dimine sui fratris" sklapa 26. veljače 1368. jedno trgovačko društvo (PAZd, S.A., sv. 6/2, fol. 78').

⁶⁸ Dmine 2. rujna sam sklapa kreditni aranžman, no pri tomu se navodi kako to čini "cum consensu et voluntate dicti sui patris" (PAZd, S.A., sv. 6/3, fol. 122). *Paterna potestas* koja se iskazuje ovom prigodom sigurno nije posljedica Dominikove mladosti, budući on još 1358., dakle deset godina ranije, preuzima prvu dužnost u upravnim tijelima grada (usp. STIPIŠIĆ-ŠAMŠALOVIĆ, *Zapisnici* ..., 175, gdje se *ser Dominichus Glanini Ciprijani* imenuje za nadzornika "nad izvorima i mostovima u četvrti sv. Dujma").

⁶⁹ PAZd, S.A., svezak 6/1, fol. 16, 10.05.1367.

⁷⁰ Arhiv HAZU, I a 40/b, fol. 33, 25.02.1386..

konačno, isplatu dijela dobijenoga novca prioru zadarskoga dominikanskog samostana.⁷¹

*

Smješteni u ovakve koordinate obiteljskih odnosa, počeci Ciprijanove društvene karijere padaju nešto prije njegove pojave u poslovnim krugovima, bar ako se sudi na temelju onoga što otkrivaju vrela. Naime, u kolovozu 1354. Ciprijanovo se ime po prvi puta pojavljuje u zapisnicima sa sjednica splitskoga Velikog vijeća, u kojemu je 29. istog mjeseca bio izabran za jednoga od 5 izbornika (*electores*).⁷² Ovaj izbor, pak, daje mogućnost zaključiti ponešto i o vremenu rođenja splitskoga patricija, budući je u trenutku izbora, pa samim time i sudjelovanja u radu Vijeća, morao već biti punoljetan, odnosno morao je imati navršenih dvadeset godina života. To praktično znači kako je Ciprijan rođen najkasnije 1334., a njegov brat Dominik 1338. No, bez obzira na ovako relativno rano datiranje njegova rođenja, on se u poslovnim krugovima pojavljuje tek nekako u isto doba kada se govori i o njegovoj prvoj ženidbi. Najstariji zapisi u kojima se spominje njegovo sudjelovanje u gospodarskome životu potječu s kraja 1357. i iz početka 1358., a prvi među njima, zapravo, Ciprijana spominje samo kao svjedoka jednoga ugovora i instrumenta kojim je on registriran. Ono, što je u toj prigodi interesantno jest to što se ugovor sklapa u trgovačkome dućanu Bernarda iz Firenze koji je u to doba živio i djelovao u Splitu,⁷³ što mladoga patricija smješta praktično u samo središte gospodarskih gibanja grada.

Dokumenti, pak, iz prvih mjeseci 1358. otkrivaju kako je tada Ciprijan već zakupnik prihoda solinskih mlinica koje su bile u općinskome vlasništvu, i da je mlinice zakupio po cijeni od 1000 libara za godinu dana. S već uglavljenim zakupom, sklapa sada Ciprijan posljednjega dana siječnja 1358. pomalo neobično društvo s Dujmom Marinovim koji je u isto vrijeme pod zakupom držao nadbiskupske mlinice u Solinu uz cijenu od 150 dukata na godinu.⁷⁴ Naime, dvojica se zakupnika udružuju na takav način da dijele rizik i dobit obaju zakupa i, vjerojatno (o tomu u samom dokumentu nema nikakve naznake) zajednički uređuju režim rada većine solinskih mlinica. U kojoj je mjeri ovakvo društvo bilo unosno i je li izazvalo negodovanje korisnika, sačuvani dokumenti ne otkrivaju, ali otkrivaju relativno neiskustvo dvojice mladih plemića koji su se otisnuli u poslovni život grada. Naime, njih će se dvojica u svezi sa svojim društvom za eksploataciju mlinica naći pred splitskim bilježnikom još jednom, u

⁷¹ Sve poslove oko kaleža iz Lovrine ostavštine registrira zadarski bilježnički spis od 29. rujna 1377. (PAZd, SZB, Petrus de Serçana, B. II, fasc. 10, fol. 3-3').

⁷² STIPIŠIĆ-ŠAMŠALOVIĆ, Zapisnici ..., 129.

⁷³ PAZd, S.S., sv. 4/1, fol. 7/19'. 26.11.1357.: "Actum in stacione Bernardi de Florentia presentibus ipso Bernardo et Cipriano Çannini".

⁷⁴ PAZd, S.A., sv. 4/1, fol. 15/28'. Slijedeći unesak u bilježničku knjigu jeste gore (bilj. 54) spominjani ugovor kojim se regulira vraćanje dote Ciprijanove žene Dobre.

svibnju iste godine, kada su izmijenili jamce za svoje međusobne obveze, pri čemu je za Ciprijana jamčio ser Dujam Bertani, a za Dujma Marinova njegova mati, "gospodja" Stana. Takav potez majke nije baš oduševio Dujmova brata, Josipa, koji u toj istoj prigodi registrira svoje odricanje od obveza koje proizlaze iz ugovora što ih sklapaju njegova majka i brat, ostajući u obvezi isključivo za bratov već primljeni miraz. Konačno, istom prigodom izdaje Dujam pismenu priznanicu kojom očituje kako je od Ciprijana primio 15 dukata na ime obveza koje se moraju izmiriti nadbiskupu za zakup njegovih mlinica.⁷⁵ Sve ovo, a pri tomu najjasnije Josipovo odricanje od obveza za majku i brata, otkriva neiskusstvo i nespretnost dvojice mladih patricija na početku poslovne karijere, no čini se kako je za Ciprijana zakup ipak uspješno okončan te se on ponovno pojavljuje kao zakupnik solinskih mlinica i sljedeće, 1359., godine, opet uz cijenu od 1000 libara na godinu.⁷⁶ Posao s mlinicama nije ipak vodio samo Ciprijan, iako su početni ugovori i bilježnički spisi glasili na njegovo ime. To se jasno vidi iz priznanice koju 13. ožujka 1360., kao nastavak ugovora sklopljenoga 1359., izdaje splitski patricij Teodozij Leonov.⁷⁷ Tim dokumentom, naime, Teodozij očituje kako je na ime duga od 1000 libara za zakup općinskih mlinica primio od *Zanina* (dakle od oca, a ne samoga zakupnika) ukupno 591 libru i 4 solida. Ostatak do 1000 libara potrošio je dijelom sam Zanin prigodom svoga putovanja u Ugarsku, na kraljevski dvor, kamo je išao kao općinski poklisar (*pro itinere facto per ipsum ser Çaninum in Hungariam in ambaxatam comunis Spaleti et pro equis et omnibus aliis pro dicto itinere*), dok je drugi dio toga novca potrošen za opravak mlinica i kupnju novih žrvnjeva.

No, Ciprijanovi se poslovi već tada ne ograničuju samo na zakup mlinica, pa se njegovo ime može naći i na dva mjesta u knjizi u koju su 1358. i 1359. unošeni podaci o naplati različitih dačbina u samome gradu. Tako je pod nadnevkom 8. kolovoza 1358. zabilježeno kako je *ser Cibrian de Çane* platio 2 solida tržne pristojbe za jednu volovsku kožu, dok je u zbirnome popisu ubranih tržnih pristojbi iz 1359. na ime razne trgovačke robe (*merchadatantia*), kupljene i prodane, platio ukupno 36 libara i 15 solida.⁷⁸ K tomu je u svibnju 1358., u ono vrijeme kada je sredjivao poslove s Dujmom, primio od Jakše pok. Nikole 17 dukata koje mu je ovaj dugovao "temeljem javne isprave" (*per publicum instrumentum*).⁷⁹ Sljedeće, 1360., već su zabilježeni i prvi Ciprijanovi trgovačko-kreditni aranžmani u kojima se on pojavljuje kao povjerilac za kredite izdane u obliku trgovačke robe

⁷⁵ Tri bilježničke isprave od 23. svibnja 1358. PAZd, S.A., sv. 4/1, fol. 31/43-31/43'.

⁷⁶ Antonio KREKICH, Documenti per la Storia di Spalato (1341-1414), *Atti e memorie della società dalmata di storia patria* III-IV/1934 (Zara), 70, 14.08.1359.

⁷⁷ Arhiv HAZU, I a 40/a, fol. 3-3'.

⁷⁸ PAZd, S.A., sv. 15, fol. 19' i 32.

⁷⁹ PAZd, S.A., sv. 4/1, fol. 30/42, 10.05.1358.

(*pro mercimoniis*).⁸⁰ Kao dužnici se pojavljuju Splitski Dmine, vanbračni sin Dujma Franciskovog, čije se zaduženje penje na 100 libara, ali i trgovci koji dolaze iz Bosne, kao Stanac Vukojević iz Žrnovnice u Lašvi i braća Domko i Dragin iz Uskoplja, koji su Ciprijanu ostali dužni 18, odnosno 32 libre. Već i sami iznosi kreditnih zaduženja upućuju na zaključak kako je između ovih aranžmana postojala određena razlika. Naime, u slučaju Splitskog Dmine zadužnica vjerojatno pokriva svu preuzetu robu koju ovaj obećaje isplatiti u određenome roku (do Božića), što potvrđuje i činjenica da se Dmine istoga dana zadužio i kod Marina Laurencijeva i Miše Dubrovčanina za skoro istu svotu, 95 libara, s istim rokom vraćanja uzetoga kredita.⁸¹ U slučaju, pak, bosanskih trgovaca vrlo je vjerojatno riječ o mješovitom gotovinsko-kreditnom poslu, pri čemu visina zadužnice upućuje na zaključak kako je kreditom pokriven tek onaj dio robe nabavljene u kreditorovu dućanu za koji trgovci iz zaledja nisu imali u tome trenutku dovoljno novca ili druge robe, što potvrđuje i podatak iz zadužnice Domka i Radina o tomu da je ugovor uglavljnjen u samome dućanu (*Actum in stacione*).

Bilo kako bilo, čini se kako negdje u ovo doba treba staviti i prva putovanja samoga Ciprijana u dublje zaledje, putovanja o kojima kasniji dokumenti govore mnogo više. Na takav, pak, zaključak navodi instrument kojim je 8. ožujka 1361. registrirano kako je Ciprijanov otac Zanin toga dana isplatio 150 libara ser Teodoziju Leonovom na ime duga koji po nekoj zadužnici (*vigore cuiusdam instrumenti*) imao njegov sin.⁸² Očigledno, samoga Ciprijana u tom trenutku nije bilo u Splitu, a je li dug ser Teodoziju bio rezultat kakvoga ranijeg kreditnog aranžmana ili, pak, dug koji se vukao još od zakupa solinskih mlinica, ne može se utvrditi. Uglavnom, potkraj iste godine Ciprijan je opet u gradu, a jedan dokument iz prosinca te godine jasno upućuje na zaključak kako se njegovo sudjelovanje u društvenome životu gradske zajednice ne svodi samo na obveze u Velikom vijeću grada. U radu je Vijeća, naime, Ciprijan vrlo aktivno sudjelovao još početkom 1358., kada se javljao sa svojim prijedlozima, a iste je godine bio biran za procjenitelja (*extimator*), potom nadzornika nad mostovima i putevima u četvrti sv. Dujma, a u svibnju sljedeće, 1359., godine i za advokata kurije.⁸³ U prosincu se, međjutim, 1361. mladi patricij spominje kao jedan od dvojice predstojnika bratovštine sv. Nikole *de Serra*, koja je svoje središte imala u istoimenoj crkvi na Marjanu.⁸⁴ Sve su to ipak, kako će se kasnije pokazati, bili tek mali koraci u jednoj karijeri više no bogatoj častima i položajima.

⁸⁰ Arhiv HAZU, I a 40/a, fol. 12', 19.04.1360.; fol. 73', 05.11.1360.; fol. 85', 18.12.1360. O ovakvom obliku kreditne trgovine usp. RAUKAR, Splitska kreditna ..., 77 i d.

⁸¹ Arhiv HAZU, I a 40/a, fol. 73', 05.11.1360.

⁸² PAZd, S.A., svezak 14, sveš. 1, fol. 68.

⁸³ STIPIŠIĆ-ŠAMŠALOVIĆ, Zapisnici ..., 170, 08.01.1358. i 174, 27.02.1358.; 175, 27.02.1358.; 227, 28.11.1358.; 239, ..., 05.1359.

⁸⁴ KREKICH, Documenti ..., 83, 11.12.1361. Usp. takodjer i NOVAK, *Povijest* ..., 393.

Nakon ovoga prvog vala informacija, u sačuvanim se dokumentima za nekoliko godina više ne spominju ime Ciprijana Zaninova, pri čemu valja naglasiti kako zapravo za razdoblje od kraja 1360. do 1367. splitski bilježnički spisi nisu ni sačuvani kao koherentna cjelina, u formi u kojoj su bilježeni.⁸⁵ Od trenutka, pak, potkraj 60-ih godina XIV. st. od kojega opet teku kako-tako očuvani spisi gradskih bilježnika, Ciprijan se pojavljuje u posve novom svjetlu. On je sada već iskusni trgovac koji raspolaže razmjerno velikim novcem, bogatim iskustvom i vrlo širokom mrežom poslova i ulaganja. Tako 2. veljače kupuje od Dese Radošića sa Šolte za osam dukata treći dio jedne marcilijane, trgovačkog teretnog broda, a već 26. veljače 1368. Ciprijan, koji u toj prigodi nastupa i u ime svoga mladjeg brata Dominika, ulazi u jedno trgovačko društvo u koje unosi kapital od 380 dukata u gotovu novcu, a njegovi partneri upola manje (176 dukata, 17 groša i 12 parvula) i to u robi. S tako formiranim kapitalom namjerava Ciprijan, zajedno s još jednim članom društva, ići u Bosnu kako bi tamo prvo rasprodao robu a potom novac uložio u drugu robu (*Cibrianus et Valcosius promiserunt et debent ire Bosnam et disuestire et inuestire in illis rebus et mercimoniis in quibus eis melius videbitur*).⁸⁶ Gdje se i u kojim krugovima tada kreće već vrlo uspješni trgovac otkrivaju dva suvremena dokumenta. U prvome od njih, nastalom negdje po povratku s putovanja o kojem se govori u gornjem dokumentu, stanoviti Radoslav Dragošević iz Bosne izjavljuje se pred splitskim bilježnikom za *serva* Ciprijana Zaninova, dodajući kako ga je ovaj kupio od Olerka Čaparića "iz Bosne, koji boravi u selu sv. Nikole u Milima".⁸⁷ Kod toga valja pripomenuti kako je u selu Milima, kod Visokog, još sredinom XIV. st. bosanski ban Stjepan IV. Kotromanić dao podići franjevački samostan sv. Nikole, kao prvi samostan novoutemeljene franjevačke bosanske vikarije. Crkva, pak, toga samostana postat će krunidbena i ukopna crkva bosanske vladarske dinastije Kotromanića i središte vladarskoga kulta.⁸⁸

Da Ciprijanov boravak i poslovanje u Milima nisu nikakva slučajnost otkriva to što se 1369. u Splitu znalo kako je upravo Ciprijan Zaninov jedan od četvorice tamošnjih gradjana koji su sa sigurnošću mogli znati je li pečat otisnut na stanovitoj ispravi doista pripadao majci tadašnjega bosanskog bana, Tvrtka I., banici Jeleni.⁸⁹ To, pak, znači kako se u gradu već znalo tko od SPLICANA i na koji

⁸⁵ O stanju očuvanosti splitskih bilježničkih spisa usp. RAUKAR, Splitska kreditna 77 i d.

⁸⁶ Za kupovinu 1/3 marcilijane usp. RISMUNDO, Pomorski Split 37; dokument kojim se registrira utemeljene trgovačkog društva PAZd, S.A., sv. 6/2, fol. 78'.

⁸⁷ PAZd, S.A., sv. 6/3, fol. 111', 07.07.1368.: "de Bosna, qui moratur in villa s. Nicholai de Mile".

⁸⁸ Usp. o tome Mladen ANČIĆ, Gdje je bio podignut prvi franjevački samostan u srednjovjekovnoj Bosni, *Prilozi Instituta za istoriju* (Sarajevo), 21/1985.

⁸⁹ Odnosni dokument, u kojem se Ciprijan spominje kao osoba koja kvalificirano može prosudjivati o vjerodostojnosti navodnog pečata majke bosanskog bana, u PAZd, S.A., svezak 8/1, fol. 31, 22.09.1369.

način posluje u zaledju, odnosno tko je već imao učestale kontakte s bosanskim vladarskim dvorom i tako bio u stanju relevantno prosudjivati o vjerodostojnosti onoga što je s toga dvora navodno potjecalo. I u kasnijim će se vremenima kao Ciprijanovi poslovni partneri pojavljivati ljudi iz ovoga istog kraja, kao primjerice Dragoš Pripilović za kojega je izričekom naglašeno kako potječe iz Podvisokog,⁹⁰ a gdje je, inače, bila smještena jedna od važnijih rezidencija bosanskih vladara XIV. st. Na tim putovanjima u Bosnu splitski se trgovac, osim trgovine uobičajenom robom koja je i inače bila predmet razmjene između primorskih gradova i zaledja, upušta i u unosnu trgovinu *servima*, koje kupuje u Bosni i dovodi u Split, gdje onda oni daju izjave kojima se očituju kao njegovi *servi*.⁹¹ Činjenica, pak, da su mu bile potrebne ovakve izjave kupljenih *serva* daje za pravo zaključiti kako su oni bili namijenjeni daljoj prodaji a ne služenju u njegovu kućanstvu.

No, sve su ovo bili razmjerno mali poslovni pothvati u usporedbi s poslovima u koje će se Ciprijan upustiti krajem 1369. Tada, naime, splitski patricij ulazi u krug velikih suvremenih poduzetnika i trgovaca s istočne obale Jadrana koji kroz zakup od kralja preuzimaju eksploataciju monopola trgovine solju. Cijeli je taj ogromni posao bio omogućen kada je, preuzevši 1358. hrvatske primorske gradove od Mletaka, kralj Ludovik prenio na kraljevsku vlast i monopol solne trgovine, koji je do tada pripadao samim gradskim općinama. Od sada se eksploatacija toga monopola organizira u formi Kraljevske komore soli i tridesetnine Dalmacije i Hrvatske, čije prihode kralj daje pod zakup privatnim osobama.⁹² U taj, dakle, posao ulazi Ciprijan potkraj 1369. zajedno s bratom svoje druge žene, također uglednim splitskim patricijem, Matijom Krešte Papalićem, i to na taj način da na godinu dana zakupljuje komorski prihod u gradovima Skradinu, Šibeniku, Trogiru i Splitu, te na otocima Braču, Hvaru i Korčuli.⁹³

Kao zakupnika prihoda Komore sačuvani dokumenti bilježe Ciprijana, u nešto drugačijim uvjetima, i u trogodištu 1376.-1379. Tada se, naime, splitski patricij ne pojavljuje više kao zakupnik komorskih prihoda u određenim gradovima, već kao jedan od nekoliko poduzetnika (društvo su, osim Ciprijana, tvorili Mafej Matafar iz Zadra, te Firentinci Honofrij Ivanov i Andrija Bartolomeov),⁹⁴ koji iz Zadra u svojim aranžmanima organiziraju poslovanje Komore i prodaju velikim dijelom vlastitu sol po primorskim gradovima.⁹⁵ Kako bi eksploatacija mono-

⁹⁰ PAZd, S.A., sv. 9, fol. 216, 29.05.1377., gdje je izričaj "de subtus Vixoch".

⁹¹ Osim bilj. 84 ovdje, trgovinu *servima* registriraju i dokumenti PAZd, S.A., sv. 8/1, fol. 61', 25.11.1369.; sv. 8/2, fol. 129, 28.02.1371.

⁹² O Ludovikovoj Komori usp. opširno RAUKAR, Zadarska trgovina ...

⁹³ RAUKAR, o.c. 26; PAZd, SZB, Petrus Perençanus, B. 1/12, fol. 19, 21.12.1369.

⁹⁴ U ispravi od 19. svibnja 1380. navodi se za ovu četvoricu kako su držali pod raznim režimima zakupa prihode komore "pro tribus annis, inceptis M CCC LXXVI die primo mensis julii" (PAZd, SZB, Petrus de Serçana, Busta II, fascicolo 14, fol. 18-8').

⁹⁵ Tako, primjerice, Ciprijan Zaninov i Dominik pok. Franje iz Firence "kao dužnosnici Komore soli i tridesetnine" (*tamquam officiales camerarum salis et tricesime*) imenuju,

pola u takvim uvjetima donijela što veću zaradu bilo je uputno za zakupnike da posjeduju vlastite proizvodne kapacitete, vlastita skladišta i brodove za pomorski prijevoz soli. Kako su daleko najveći kapaciteti prerade i proizvodnje soli na cijelome Jadranu bili oni na otoku Pagu, to je posve prirodno što je upravo tamo valjalo osigurati skladišta, pa je tako i Ciprijan tamo imao svoj skladišni prostor koji će stradati tijekom paško-zadarskih sukoba na kraju XIV. st.⁹⁶ Ne zadovoljavajući se samo time, Ciprijan je od Firentinca Honofrija kupio i treći dio njegovog velikog teretnog broda s dva jarbola, potpuno opremljenoga i nosivosti 900 modija (oko 30000 l.) soli, za 120 dukata.⁹⁷ No, uz te je poslove sa solju, Ciprijan zadržao i svoje poslovne interese na prostoru zaledja, spajajući, po svemu sudeći, dva gospodarska područja upravo svojim poslovnim i osobnim vezama. Tako u trenutku kada već skoro godinu dana posluje kao zakupnik komore, on u Splitu daje na kredit robu bosanskim trgovcima, s kojima tom prigodom dolazi i bosanski vojvoda Stanoje Jelašić, koji je u dućanu *Ciprianisa* kupio nekakav "stolić" (*tabledus*) za koji se obvezao naknadno isplatiti 5 dukata.⁹⁸

Čini se, zapravo, kako boravak bosanskoga vojvode i trgovaca u Splitu upravo u tom trenutku i kontakti sa splitskim patricijem nisu bili samo dio uobičajene poslovne rutine. Deset dana prije no što je splitski bilježnik registrirao navedene zadužnice, dakle 19. svibnja, kralj je Ludovik u Budimu izdao pismeni nalog hrvatsko-dalmatinske banu Nikoli Seču obvezujući ga na osiguravanje neometanoga dolaska "trgovcima iz Bosne ... u naša kraljevstva Hrvatske i Dalmacije s njihovom robom", ali i na to da im omogući da "iz tih kraljevstava sa solju i drugom trgovačkom robom mogu odlaziti na

zajedno s Nikolom Crnotićem iz Zadra, arbitre koji trebaju donijeti odluku u sporu oko nekoga tovara soli što ga je Nikola za njihov račun vozio na svome brodu, a koji je završio u moru (*occasione cuiusdam honeris salis honerati per dictos officiales super barcosio dicti Nicole, quod quidem honus salis naufragavit in mari* - PAZd, SZB, Petrus de Serçana, Busta II, fascicolo 11, fol. 22', 21.06.1378.).

⁹⁶ Ciprijanova skladišta spominje instrument od 4. srpnja 1386. kojim magistar Petar novčar iz Florence, stanovnik Zadra, imenuje svoga prokuratora u sporu koji ima ili će imati sa ser Ciprijanom Zaninovim is Splita "*occaxione cuiusdam muri magazeni dicti magistri Petri quod ipse habet in Pago*" (PAZd, SZB, Raymundus de Modiis, B. I/1, 130'-1. O uništenju tih skladišta i otimačini soli iz njih za paško-zadarskih sukoba govori se u jednome od zahtjeva što su ih 1414. Splitsani uputili u Mletke (*vir nobilis Ciprianus Zanini ... habuit quodam magazinum in vestre dominationis insula Pagi ...* - Šime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke republike* VII/1882, 193, 18.12.1414.)

⁹⁷ PAZd, SZB, Petrus de Serçana, Busta II, fascicolo 10, fol. 8, 08.12.1377.

⁹⁸ Za zadužnicu bosanskoga trgovca od 29. svibnja usp. ovdje bilj. 87. Zaduženje vojvode Stanoja Jelašića "pro uno tabledo" PAZd, S.A., sv. 9, fol. 216, 29.05.1377. Stanojevu titulu otkriva dokument što ga je izdala komisija bosanskoga kralja Tvrtka I., upućena u Hrvatsku nakon što su primorski gradovi priznali kraljevo vrhovništvo sredinom 1390., a čiji je jedan od članova bio i vojvoda (LJUBIĆ, *Listine* IV/1874, 283).

uobičajeni način”.⁹⁹ To što se u kraljevskome nalogu izravno spominju bosanski trgovci i njihova kupovina soli daje za pravo pretpostaviti kako je upravo Ciprijan, kao jedan od zakupnika Komore, ali i čovjek s više no solidnim vezama u Bosni, imao velikog udjela kod nastanka ovoga kraljeva naloga. Zapravo, trogodišnje zakupništvo prihoda Komore dovelo je splitskoga patricija u kontakte s gotovo svim relevantnim čimbenicima tadašnjega društvenoga života ugarsko-hrvatskog kraljevstva. Osim što je izravno kontaktirao s hrvatsko-dalmatinskim banom Nikolom Sečom, sudjelovao pri isplatama novca iz zakupa za potrebe hercega Karla Dračkoga, upravo je Ciprijan, zajedno s Mafeom Matafarom, u nazočnosti samoga kralja i “pred mnogim velikašima kraljevstva”, 1380. podnosio izvješće o prihodima Komore.¹⁰⁰ Boraveći u ovome razdoblju u više navrata i duže vremena u Zadru, Ciprijan je uspostavio tješnje veze i s pripadnicima vladajućega, patricijskog sloja u tome gradu, i to, dakako, ponajprije s onima koji su i sami bili bliski kraljevskoj vlasti i kralju Ludoviku. Osim već spominjanoga kraljevskoga viteza Mafea Matafara, s kojim je suradjivao u radu Komore, svakako je najvažnije poznanstvo u tome kontekstu bilo ono s Pavlom Pavlovićem, kojega je u veljači 1381. imenovao svojim zastupnikom u parbi koja je trebala biti pokrenuta pred hrvatsko-dalmatinskim banom ili bilo kojim drugim sudom.¹⁰¹

No, prije no što ogleđamo u kojem će se pravcu dalje kretati Ciprijanova društvena karijera koja je izravno izvirala iz svih ovih kontakata i veza, valja na trenutak stati i posvetiti par riječi nekim značajkama njegova gospodarskoga djelovanja. U tome pravcu upada u oči kako je najveći dio svojih poslova, unatoč njihovoj širokoj lepezi (dućan, kreditne operacije, veletrgovina sa zaledjem, eksploatacija vladarskog monopola soli), splitski patricij obavljao osobno, usljed čega je vrlo često bio prisiljen putovati, od Visokog u Bosni do Zadra, ali i Mletaka, kako se dade zaključiti iz nekih kasnijih dokumenata o kojima će još biti riječi. Kad je, pak, i angažirao druge za obavljanje određenih poslova, onda je to bio ili *ad hoc* angažman,

⁹⁹ Kraljevska je isprava inserirana u dokument o istrazi što je provedena nakon pljačke bosanskih trgovaca, no, RISMUNDO, Pomorski Split ..., 19-21, koji je objavio dokument o istrazi, ispustio je kraljevski nalog kao i *salvus conductus* kojega je ban Nikola Seč izdao provodeći taj nalog u djelo. Oba će dokumenta, uz opširniji osvrt na politički kontekst u kojem se sve dešavalo, biti objavljena u autorovoj knjizi *Putanja klatna* (u tisku).

¹⁰⁰ Instrument od 25. travnja 1380. registrira nalog što ga je ban Nikola Seč izravno izdao ser Ciprijanu glede isplate nekog novca iz prihoda Kamere (magnificus et potens dominus dominus Nicolaus de Zech regnorum Dalmacie et Crohacie banus precepit ser Cipriano ser Zanini de Spaletto presenti et intelligenti - PAZd, SZB, Petrus de Serçana, Busta II, fascicolo 14, fol. 13'). Za isplate Karlu Dračkome PAZd, SZB, Petrus de Serçana, Busta II, fascicolo 10, fol. 5-5', 06.11.1377. Podnošenje izvješća “in presentia quamplurimum prelatorum et baronum”, što su bili pobrojani u kraljevskoj ispravi kojom je taj postupak bio registriran govori se u instrumentu navedenom ovdje u bilj. 91.

¹⁰¹ PAZd, SZB, Petrus de Serçana, Busta II, fascicolo 16, fol. 13', 14.02.1381.

ako se radilo o njegovim osobnim poslovima (slučaj imenovanja Pavla Pavlovića za zastupnika u jednoj, vrlo određenoj parbi), ili angažman na poslovima koji su podrazumijvali delegiranje službenih ovlasti, kako je to bilo u slučaju kada su zakupnici angažirali Ivana pok. Nikoleta Bona s obvezom da u Bakru obavlja dužnost *offitialisa* Komore.¹⁰² Ono što želim ovdje naglasiti jest, dakle, odsustvo onih visoko diferenciranih oblika poslovanja, preko *factora* i kroz pisanu komunikaciju, znakovitih za suvremene poduzetnike, trgovce i bankare, koji su svoje poslovne mreže vodili iz jednoga mjesta, formirajući tako kategoriju koju Le Goff karakterizira kao *il mercante sedentario*.

Nasuprot njima stavlja isti autor "putujuće trgovce" (*il mercante itinerante*), ljude koji su, kao i Ciprijan Zaninov, dobar dio života provodili putujući svijetom¹⁰³ koji, međutim, ni u kojem slučaju nije bio uređen tako da ta putovanja učini lakšima. Pri tomu valja voditi računa i o tomu da ser Ciprijan svakako spada u onaj krug najmoćnijih i najbogatijih trgovaca svoga doba s istočne obale Jadrana, koji su takodjer, u najvećem broju slučajeva vodili svoje poslove na istovetan način.¹⁰⁴ Nije, međutim, na ovome mjestu izlišno naglasiti uvjetnost ovakve kategorizacije, odnosno razliku između veletrgovca i novčara XIV. st. iz Splita, Dubrovnika ili Trogira, od onoga iz Zadra.¹⁰⁵ Drugačiji uvjeti razvoja ovoga posljednjeg grada, takve naravi da se čak može govoriti o dva jasno diferencirana razvojna modela,¹⁰⁶ utjecali su na to da je profil zadarskoga veletrgovca i način njegova poslovanja, bio on domaćega podrijetla ili došljak, mnogo bliži Le Goffovu *mercante sedentario* no njegovi suvremenici iz drugih primorskih središta hrvatske obale Jadrana. U tome će pravcu znatnije promjene donijeti tek XV. st., pa stoga nije nikakvo iznenađenje što tek Ciprijanov sin, u nekoliko navrata već spominjani Antun, konačno ima i vodi poslove preko svoga *factora*.¹⁰⁷

Drugo važno pitanje u svezi s poslovnim operacijama o kojima je gore bilo riječi jest ritam obrtaja kapitala i visina profita koji je proizlazio iz svih ovih oblika poslovanja. Nažalost, za ozbiljnije raščlambe u tome pravcu poznata i dostupna gradnja ne pruža dovoljno materi-

¹⁰² PAZd, SZB, Petrus de Serçana, Busta II, fascicolo 12, fol. 6', 20.07.1378.: "Johannes condam Nicoleti Boni promisit domino Maffeo de Matafaris reglo militi et Honofrio Johannis de Florentia et Cipriano Zanini de Spaletto offitialibus salis et XXX domini nostri regjs ... ire ad Bocarum (Bakar) et ibi esse offitialis camere Bocari et offitium exercere bene et fideliter"

¹⁰³ Za ovakvu klasifikaciju usp. Jacques LE GOFF, *Mercanti e banchieri nel Medioevo*, Mesina-Firenze 1976, 17 i d.

¹⁰⁴ Materijal za usporedbe zasad je najpristupačniji u djelu Irmgard MANKEN, *Dubrovački patricijat u XIV veku* I, Beograd 1960, te u radovima navedenim ovdje u bilj. 3.

¹⁰⁵ O zadarskim veletrgovcima i bankarima druge polovice XIV. st. usp. KLAJČ-PETRICIOLI, *Zadar* ..., 432 i d.

¹⁰⁶ RAUKAR, *Komunalna društva* ..., 162 i d.

¹⁰⁷ Baptista Ivanov iz Augubia traži i dobija 1. lipnja 1439. splitsko gradjanstvo, pri čemu se ističe kako je bio "olim factor ser Antonii Cipriani" (*Zlatna knjiga grada Splita* I, Split 1996, 156).

jala. Kako se iz svega što je gore rečeno daje zaključiti, cijelo je Ciprijanovo poslovno djelovanje registrirano vrlo malim brojem sačuvanih dokumenata, iz kojih se ne mogu dobiti čak ni elementarni kvantitativni pokazatelji. Tako je, primjerice, nemoguće utvrditi međusobne odnose raznih oblika poslovanja, ili drugačije rečeno što je u poduzetnikovu djelovanju imalo prioritet - kreditne operacije, veletrgovina sa zaledjem ili poduzetnički poslovi oko eksploatacije kraljevskog monopola soli (odnosno ranije oko zakupa općinskih mlinica)?

Svakako, odgovor na tako postavljeno pitanje stoji u uskoj svezi s informacijama koje bi, s druge strane, govorile o tomu koji je od ovdje pobrojanih oblika poslovanja donosio najveću dobit, a koji je omogućavao najbrži povrat uloženoga novca i otvaranje novoga investicijskog ciklusa. Tek ponešto svjetla u ovome pravcu bacaju podaci o vremenu koje je Ciprijanu bilo potrebno za odlazak u Bosnu, prodaju robe koju je nosio sa sobom te kupovinu onih proizvoda koji su se mogli dobiti na tamošnjem tržištu, a potom i povratak u Split. S tim u svezi najsigurnije su informacije koje se odnose na poslove iz godina 1368. i 1369., već pretresane u prethodnome razglabanju.

Na početku je, dakle, 1368. godine splitski patricij u svome gradu sve do 26. veljače, kada sklapa ranije spominjano trgovačko društvo i sprema se s ukupno nešto preko 550 dukata kapitala krenuti u Bosnu. Poslije zapisivanja instrumenta o registraciji društva, Ciprijan se ne pojavljuje u splitskim dokumentima sve do sredine lipnja, točnije 17. toga mjeseca, kada sklapa ugovor o preuzimanju miraza svoje druge žene. Tek 7. srpnja, dakle dvadeset dana kasnije, on dovodi svoga kupljenog *serva* pred općinskoga bilježnika, kako bi ovaj tamo izjavio pod kojim je uvjetima prešao u Ciprijanovo vlasništvo. Čini se kako je splitski patricij ponovno u Bosni potkraj iste, 1368., u onom trenutku kada 15. studenoga Stojac Milčić uz pomoć njegova oca pronalazi namještenje u Splitu. Tijekom druge polovice 1369. Ciprijan je opet jednom sigurno putovao u Bosnu, a u Splitu je bio 25. studenoga te godine, kada je, očito po povratku, njegova novokupljena *serva* davala pred bilježnikom izjavu sličnu onoj što ju je dao *serv* doveden sredinom 1368. Nakon toga je uslijedilo putovanje u Zadar, gdje je 21. prosinca registriran posao oko prvog jednogodišnjeg zakupa solne komore.

Uglavnom, tijekom dvije pretresene godine Ciprijan je najmanje tri puta sigurno boravio u Bosni. Je li za ona četiri mjeseca, koliko mu je prvi puta trebalo za odlazak i povratak, a što je i inače bio vjerojatno rok potreban za obrt relativno visokih iznosa uloženoga kapitala s kakvim je poslovao ovakav veletrgovac, uspio rasprodati sve ono što je ponio iz Splita i za taj novac kupiti novu robu u Bosni ne može se sa sigurnošću govoriti. U svakome slučaju, međutim, ostaje zaključak kako je on u ove dvije godine otvorio ukupno tri investicijska ciklusa (ovdje se investicijskim ciklusom označuje ono što se u vrelima podrazumijeva izričajem po kojemu trgovac treba *ire Bosnam et disuestire et inuestire*), no u kojoj je mjeri te iste cikluse kroz ovo vrijeme zatvorio ostaje posve nesigurno. Oprez kod formuliranja bilo kakvih zaključaka glede trajanja svakoga investicijskog ciklusa nalažu

istraživanja što ih je svojedobno o sličnim trgovačkim operacijama u Mlecima, dakako na temelju mnogo opširnije i sigurnije dokumentacije, proveo F.C. Lane. Ukratko, Laneovi rezultati pokazuju kako je trajanje svakog pojedinog ciklusa daleko nadmašivalo pauzu između njihovih pokretanja, ili drugim riječima kako je vrijeme potrebno za unovčavanje robe s kojom je jedan ciklus pokrenut bilo mnogo duže od pauze između dviju operacija.¹⁰⁸ Uostalom, i uobičajeni iznosi zadužnica za robu, s kojom su inače splitski trgovci odlazili u zaledje u ovo isto doba,¹⁰⁹ znatno su manji od kapitala s kojim je u veljači 1368. Ciprijan krenuo na put. Iz toga nije teško zaključiti kako su, zapravo, veze splitskoga patricija/trgovca s vrhom društvene piramide suvremene Bosne nastajale i trajale iz potrebe za što lakšim i bržim obavljanjem krupnih trgovačkih operacija.

Vremenom će, međutim, sudjelovanje u društvenome, prije svega političkom životu, poprimati sve veće značenje u ser Ciprijanovu djelovanju. Čini se kako je stvarna prekretnica u tom smislu bila smrt kralja Ludovika, nakon koje u hrvatskim krajevima, kao uostalom i u cijelom ugarsko-hrvatskom kraljevstvu, počinje razdoblje duboke krize, karakterizirane nemirima i sukobima, što će okončati u mnogim aspektima tragičnom mletačkom okupacijom dobroga dijela hrvatske obale Jadrana. Prvi znak da se splitski patricij, nakon razdoblja burne gospodarske aktivnosti, počeo intenzivnije baviti političkim djelovanjem jeste njegov rektorski položaj na čelu splitske općine u lipnju/srpnju 1385.¹¹⁰ Bilo je to već vrijeme akutne krize, kada unutarnji sukobi oligarhijskih frakcija razdiru kraljevstvo iznutra, onemogućujući splitske upravljačke strukture da nadju pogodnu osobu iz redova velikaša koja bi obnašala dužnost gradskoga kneza.¹¹¹ Namjesto toga, pripadnici vladajuće, "sudačke" elite između sebe svakoga mjeseca izabiru rektora, koji, po dubrovačkom uzoru, uz pomoć Vijeća i sudaca upravlja gradom. Ipak, u to je vrijeme ser Ciprijan još uvijek i poslovno aktivan, pa 1383. putuje u Mletke, a 1385. sudjeluje, primjerice, u jednom trgovačkom društvu koje trguje velikim količinama sira.¹¹² U veljači sljedeće, 1386. godine, o čemu je naprijed već bilo

¹⁰⁸ Frederic C. LANE. Ritmo e rapidità di giro d'affari nel commercio veneziano. *Studi in onore di Gino Luzzato* I, Milano 1950, 265 i d. RAUKAR, Komunalna društva 167. upozorava, međutim, kako je kod manjih trgovačkih operacija obrtaj kapitala zacijelo bio brži.

¹⁰⁹ Za iznose splitskih zadužnica sredinom XIV. st. kvantitativne pokazatelje daje RAUKAR, Splitska kreditna 77.

¹¹⁰ NOVAK, *Povijest* 311; *DZ* XVI/1976, 530, 24.06.1385.; 536, 18.07.1385.

¹¹¹ Posljednji je takav knez 1384. bio ban Stjepan Lacković (NOVAK, *Povijest* 311).

¹¹² Put u Mletke bilježe računске knjige splitske općine, po kojima su "ser Cipriano ser Zanini" 1383. isplaćena dva dukata "pro uno quaterno emendo Venecias pro racionibus comunis scribendis" (PAZd, S.A., sv. 3/5, fol. 6). Instrument u kojem je riječ o trgovačkom društvu: Arhiv HAZU, I a 40/b, fol. 17', 08.02.1386. - ser Petar Ivanov izdaje potvrdu kako je "pro se et ser Cipraino Zanini socio suo" primio od Marina Tenčića iz Splita 92 dukata koje Marin "habuit ab ipsis in caseo ... ad mercandum et de omni lucro"

već govora, stric Juraj ga imenuje zastupnikom u svojim sporovima, a u srpnju iste godine aktualan je i spor oko paških skladišta soli. No to su, zasad, posljednji dokumenti koji govore o ser Ciprijanovu boravku u primorskim gradovima prije odlaska na duže vrijeme u Bosnu na kraljevski dvor.

Taj, pak, odlazak pada u vrijeme kada se u nutarnje sukobe ugarsko-hrvatskog kraljevstva, što su kulminirali zarobljavanjem kraljica Elizabete i Marije krajem 1386., sve više počinje uplitati bosanski kralj Tvrtko I. Boravak splitskoga patricija na njegovu dvoru registrira po prvi puta pismo što ga je kralj iz Bobovca uputio u Dubrovnik 20. listopada 1387., tražeći od tamošnjih vlasti da upravo Ciprijanu, kojega se u pismu označuje kao "plemenitoga muža ... našeg vjernoga i cijjenjenog", isplate "svetodmitarski dohodak".¹¹³ U pismu se nadalje izrijekom navodi kako je kralj "plemenitoga muža Ciprijana" zapravo poslao u Dubrovnik, iz čega se nedvojbeno može zaključiti kako je do toga trenutka splitski patricij boravio na dvoru bosanskoga kralja. I godinu dana kasnije, u studenome 1388., ser Ciprijan je opet u Dubrovniku po istom poslu, a njegov je odnos s kraljem u propratnome pismu još jasnije ekspliciran. Tvrtko, naime, Dubrovčanima preporuča "muža počtenoga i mudroga, g(ospo)d(i)na Čubrijana Žaninića, našega dvora slugu i vlastelina", koji treba podići sav novac što ga je dubrovačka općina dužna kralju za uobičajena podavanja.¹¹⁴ Posebno značenje ovdje valja pridati činjenici da Tvrtko svoga "dvora slugu" označuje ujedno i kao "vlastelina", što podrazumijeva kako mu je već ranije podijelio na svome području feudalni posjed, vjerojatno onaj ranije spominjani u Živogošću "u Krajini", na kojemu je ovaj sada imao ovlasti klasičnoga feudalnoga gospodara (njegov se podložnik s toga posjeda označuje kao *villanus et districtualis*).

Točno vrijeme dolaska splitskoga patricija na bosanski dvor nije moguće utvrditi, no gotovo se posve sigurno može govoriti o tomu da je tamo proveo najmanje tri godine. Takav, naime, zaključak nije teško izvesti iz činjenice da su odredi bosanskoga kralja upravo 1387., kada je ser Ciprijan već u njegovoj službi, vodili otvoreni rat protivu Splita, koji neće biti okončan sve do predaje grada 1390.,¹¹⁵ kada je splitski patricij još uvijek u službi bosanskoga kralja i, štoviše, u njegovo ime postaje korčulanskim knezom. Sačuvana vrela, međjutim, ne daju izravna odgovora na pitanje što je u stvari ser Ciprijan za svoga boravka radio na bosanskome kraljevskom dvoru, ali se ponešto o tomu može zaključiti već i iz onih naznaka koje pružaju gornji dokumenti. Naime, poslovi oko kraljevskih prihoda koje je ser Ciprijan obavljao u Dubrovniku za Tvrtkov račun isti su oni poslovi koje obavlja još jedan veletrgovac i poslovni poduzetnik koji u isto doba boravi u Bosni i na kraljevskome dvoru. Riječ je o Du-

¹¹³ DZ XVII/1981, 94.

¹¹⁴ Tvrtkovo pismo od 25. studenoga 1388. objavio je posljednji put Ljubomir STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma* I/1, Beograd-Sr. Karlovci 1929, 89 (kurziv u navodu moj - op. M.A.).

¹¹⁵ NOVAK, *Povijest Splita*, 196-204.

brovčaninu Jurju (Žori ili Djori) Bokšiću, koji je u svemu imao vrlo sličnu karijeru onoj ser Ciprijanovoj.¹¹⁶ U vrijeme kada je Splitski bio zakupnik Kraljevske komore, potkraj 70-ih godina XIV. st., Juraj je bio zakupnik svih carina bosanskoga kralja, a u jednome je trenutku sa svojim kompanjonom, stanovitim Tvrdakom Bilojevićem, pokušao posve preuzeti i monopolizirati trgovinu olovom što se dobijalo iz bosanskih rudnika. Upravo u to isto vrijeme, točnije 11. svibnja 1378., Tvrdak se Bilojević pojavljuje u Zadru, gdje od ser Ciprijana i Grgura Krešinog Civalaelisa koji nastupaju kao *offitiales* Kraljevske komore, uzima u jednogodišnji zakup "daću na vino" što se prikupljalo na trgu u Drijevimima.¹¹⁷

Taj je prvi, iako zapravo neizravni, jedini u vrelima zabilježeni susret dvojice ljudi koji su u stvarnosti, bar tijekom druge polovice 80-ih godina XIV. st., morali biti često u izravnom osobnom kontaktu, a kako se iz nekih naznaka dade razabrati i suparnici u natjecanju za položaje i zvanja. Za Jurja se zna da je posjedovao kuću u Žeževi, rudniku u neposrednoj blizini mnogo poznatijeg Olova, u kojoj je znao boraviti i sam kralj Tvrtko I. Uz to je i Juraj nosio titulu *vlastelina*,¹¹⁸ koja je podrazumijevala da je od kralja dobio na njegovu području feudalni posjed (jedan je takav posjed dobijen od kralja Juraj držao i ostavio svojim nasljednicima u župi Luki, u donjem Poneretavlju). Izgradivši povjerenje kod Tvrtka različitim trgovačkim operacijama u kojima je zapravo nastupao kao kraljev *factor* (uglavnom prodaje kovina koje je kralj dobijao na ime korištenja rudnika, te nabavke za račun kraljeve komore) a potom i zakupnik carina, Juraj je, kao i ser Ciprijan, kasnih 80-ih godina XIV. st. tvorio dio kraljeva profesionalnog upravnog aparata, stvarnog zametka administracije moderne države.

Dakako, prava narav djelovanja i njih dvojice i aparata, kojega su oni tvorili sami vrh, ostat će dobrim dijelom zauvijek nepoznanicom naprosto stoga što spisi koji su nastajali djelovanjem toga aparata nisu sačuvani. O tomu, pak, jesu li njihovi poslovi iz toga djelokruga podrazumijevali pisanu dokumentaciju ne može biti spora, budući su za takve poslove i bili izabrani zahvaljujući iskustvu koje su stekli vodeći operacije mnogo složenije od starih komorskih poslova na vladarskim dvorovima. Naime, od nekadašnjih poslova prikupljanja

¹¹⁶ O Jurju opširno KOVAČEVIĆ, *Žore Bokšić*, odakle su, osim u slučajevima kada je to posebno naznačeno, crpljeni svi podaci o ovom Dubrovčaninu.

¹¹⁷ PAZd, SZB, Petrus de Serçana, B. II/11, fol. 16.

¹¹⁸ Sinonim *vlastelinu* hrvatskih spomenika izašlih iz bosanske kraljevske kancelarije krajem XIV. st. u suvremenim dubrovačkim spisima pisanim latinskim jezikom jeste izraz *egregius miles dominus* koji se pojavljuje uz Jurjevo ime (KOVAČEVIĆ, *Žore Bokšić* 303), kao i uz ime protovestijara Tripe Buće (TOŠIĆ, *Tripe Buća* 31 - *miles et prothouestiarus*). U kojoj su mjeri ti izrazi odgovarali suvremenom zadarskom *regius miles* odnosno izrazu "kraljevske polače vitež", koji je za sebe uporabio hrvatski plemenitaš druge polovice XIV. st., Novak Mogorović (cit. prema Nada KLAJČ, *Povijest Hrvata u razvijanom srednjem vijeku*, Zagreb 1976, 228), problem je koji bi trebalo raspravljati u posve drugom kontekstu.

poreza i feudalnih dačbina uglavnom od poljodjelstva, dobrim dijelom i u naravi, vladarska je bosanska komora uslijed gospodarskih transformacija društva prerasla u stvarni upravni aparat koji je s jedne strane morao voditi računa o javnim prihodima (različiti oblici poreza i carina, eksploatacija vladarskih monopola nad kovanjem novca, rudnicima, trgovinom solju itd. itd.), potom o prihodima koje su donosili izravno kraljevski posjedi, ali i o naraslim rashodima.¹¹⁹ Za ovladavanje takvim poslovima feudalni velikaši i vladarevi dvorjani, odgajani u posve drugom duhu, nisu naprosto više bili sposobni, pa je pomoć valjalo potražiti među onima koji su imali iskustva u transakcijama što su podrazumijevale manipulaciju velikim svotama novca i velikim količinama materijalnih dobara. Iz svega je toga, dakle, rođen profesionalni upravni aparat, kojemu je, od vremena proglašenja Tvrtka I. za kralja, na čelu stajao dužnosnik s titulom protovestijara.

Unatoč svome bogatom iskustvu i relativno visokom društvenom položaju, koji se sada zrcalio i u pripadnosti društvenoj skupini vlastelina/feudalnih gospodara, ni ser Ciprijan ni Juraj Bokšić nisu sve do Tvrtkove smrti zauzimali tu čelnu poziciju u profesionalnom vladarskom upravnom aparatu. Od kada su, nakon 1377., ustrojeni položaj i funkcija kraljevskoga protovestijara, na tome su se mjestu nalazili prvo dubrovački svećenik i neko vrijeme Tvrtkov kapelan, Ratko, a potom Kotoranin Tripe Buća, koji je u nepoznatim okolnostima stekao osobito kraljevo povjerenje te na tom položaju ostao sve do njegove smrti. Poslovi koje su za kraljev račun u Dubrovniku obavljala oba protovestijara nisu se ni u čemu razlikovali od onoga što su radili ser Ciprijan ili Juraj Bokšić, no je li razlikâ bilo u poslovima u samoj Bosni, i ako jest, kakve su one bile, danas se ne može reći. S druge je strane posve sigurno kako je položaj predstojnika kraljevske komore nosio šire ovlasti od onih koje je imao "kraljevskog dvora sluga", a vrlo je vjerojatno kako je to mjesto nosilo i veće materijalne koristi onomu tko ga je držao. Uglavnom, odmah po Tvrtkovoju smrti Tripe je Buća izgubio svoj dotadašnji položaj, a kao novi predstojnik komore po prvi se put u sačuvanim vrelima pojavljuje 27. prosinca 1391. Juraj Bokšić.¹²⁰ Pod kojim je i kakvim okolnostima ser Ciprijan izgubio utrku za predstojničko mjesto danas više nije jasno, no izgleda da se svome suparniku kasnije osvećivao u borbi za mjesto korčulanskoga kneza, o čemu će niže još biti riječi.

Tvrtkovu, pak, smrt i smjenu na položaju predstojnika kraljevske komore ser Ciprijan je dočekao na mjestu korčulanskoga kneza, na

¹¹⁹ Za raščlambu strukturalnih transformacija bosanskoga društva tijekom XIV. st. izvanredan je materijal prikupljen u djelima Desanke KOVAČEVIĆ-KOJIĆ (*Trovina u srednjovjekovnoj Bosni*, Sarajevo 1961; *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo 1978; *Privredni razvoj srednjovjekovne bosanske države*, u: *Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine I. Društvo i privreda srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo 1987).

¹²⁰ Dubrovačko Malo vjeće daje 27. prosinca 1391. dozvolu Jurju Bokšiću "prothovistiaro regis Bossine" za izvoz vina (Povijesni arhiv Dubrovnik /PAD/, Reformationes 29, fol. 29).

kojemu se po prvi puta javlja 5. kolovoza 1390. u formuli datuma jedne od rijetkih sačuvanih korčulanskih bilježničkih knjiga, pri čemu se izriječkom navodi kako taj položaj drži u kraljevo ime.¹²¹ Na kneževskome će se položaju, uz jednu kraću pauzu, ser Ciprijan zadržati praktično sve do kraja 1394., nastavljajući povremeno obavljati određene poslove i za kralja Tvrtka dok je ovaj bio živ. Tako se u prosincu 1390. ser Ciprijan spremao za odlazak s Korčule u Bosnu i pri tomu imenovao jednoga od korčulanskih plemića za svoga zamjenika, no, prije toga je boravio u Dubrovniku, gdje je izgleda opet podigao već spominjani godišnji "svetodmitarski dohodak".¹²²

Na Korčulu se knez, po svemu sudeći, vratio tek nakon nekoliko mjeseci, što nije nikakvo čudo budući je u Bosnu došao upravo u vrijeme kada su se na kraljevskome dvoru događale vrlo krupne stvari. Naime, negdje krajem siječnja 1391. tamo je prispio poklisar ugarsko-hrvatskog kralja Sigismunda kako bi s bosanskim kraljem pregovarao o eventualnom sklapanju mira, čime bi se okončali sukobi koji su trajali još od 1387. Je li splitski patricij bio nazočan tim pregovorima nije baš posve jasno, no u svakome je slučaju već 6. veljače 1391. opet bio u Dubrovniku, gdje je u Malome vijeću donešena odluka da se "Ciprijanu korčulanskome knezu i općini Korčule" dozvoli izvoz 4 milijara kupa za pokrivanje krovova.¹²³ Koliko je dugo ovom prigodom u Dubrovniku ostao i kamo je odatle krenuo korčulanski knez ne može se reći, no njegovu nazočnost na Korčuli sačuvani spisi ne registriraju. Ubrzo je, međutim, po svemu sudeći opet morao natrag u Bosnu, budući je njegov kralj, Tvrtko I., umro 13. ožujka,¹²⁴ a uspon novoga kralja, Dabiše, i uredjenje prilika svakako

¹²¹ PAZd, Stari arhiv Korčule, kut. 1, sv. 9, fol. 12, 05.08.1390.: "Regnante serenissimo principe et domino nostro domino Stephano Tuertcho dei gratia Rassie, Boxne, Dalma- cie, Croatie Maritimeque etc. rege inclito, temporeque nobilis et egregii viri domini Cipriani de Ciprianis de Spaletto pro prefata regia maiestate comitis Curzule."

¹²² Dubrovačko Vijeće umoljenih donosi 13. prosinca 1390. odluku "de expediendo ser Johannem se Spaletto ambassiatorem regis Bossine cum tributo ipsi regi debendo" (PAD, Reformationes 29, fol. 76). Nema gotovo nikakve dvojbe kako je dubrovački kancelar naprosto krivo zapisao ime poklisara bosanskoga kralja, u čijoj se službi u ovo doba nije nalazio niti jedan drugi Splitsanin. Istoga dana, 13. prosinca, po povratku u Korčulu, ser Ciprijan je sastavio instrument o prijenosu ovlasti na zamjenika (FORETIĆ, *Otok Korčula* ..., 127-8), da bi sljedećeg dana, 14. prosinca, obavio još jedan privatni posao, dajući na obradbu svoju zemlju na Korčuli (PAZd, Stari arhiv Korčule, kut. 1, sv. 9, fol. 23').

¹²³ O posljednjim danima Tvrtkove vladavine usp. Sima ĆIRKOVIĆ, *Istorijska srednjovekovna bosanske države*, Beograd 1964, 165. Dubrovačko Malo vijeće odlučuje 06.02.1391.: "Cipriano comiti Curzullano et communitati Curzule ... facta fuit gratia tra- hendi de Ragusio Illor milliarum cuproum" (PAD, Reformationes 29, fol. 9').

¹²⁴ Točan datum Tvrtkove smrti donosi zadarski kroničar Pavao Pavlović /Ferdo ŠIŠIĆ, Ljetopis Pavla Pavlovića patricija zadarskog, *Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko- dalmatinskog zemaljskog arkiva* VI(1-2)/1904, 15: "Eodem anno (1391.) die 23. (recto 13!) martii obiit rex Bosnae de quo uenerat novum Jadram die 19. mensis martii" -

su zahtijevali i nazočnost korčulanskoga kneza. Uglavnom, nakon što je očigledno izgubio utrku za položaj protovestijara, ser Ciprijan se u sačuvanim korčulanskim spisima ponovno pojavljuje tek 23. travnja i od tada redovito obavlja svoje kneževske obveze.¹²⁵

No, prije svih ovih putovanja i zapleta izazvanih otvaranjem pregovora sa Sigismundom, Tvrtkovom smrću i Dabišnim usponom na bosanski prijestol, novi je korčulanski knez jednim svojim postupkom dao naslutiti svoje nedvojbene političke sposobnosti. Naime, u jednoj epizodi koju podrobno pretresa V. Foretić, ser Ciprijan je preko općinskoga poklisara dojavio u Bari kako će se otoci Korčula i Hvar pokoravati kralju Sigismundu, te je na taj način od namjesnika Baria ishodio *salvus conductus* za stanovnike ovih dvaju otoka.¹²⁶ Doduše, nije uopće jasno u kojoj je mjeri ovaj dokument pomogao Korčulanima, budući se namjesnik Baria, Gabriel de Melloduxiis, mnogo više bavio gusarstvom no politikom, pa su Zadrani i Dubrovčani, iako su, za razliku od Korčulana i drugih, doista ostali vjerni kralju Sigismundu, morali poduzimati zajedničke akcije za obranu od njegovih gusarskih pothvata.¹²⁷ Bez obzira, međutim, na to, neobvezujuća izjava dana preko poklisara, koji nije ni spomenuo kneza, glede toga kako će se otoci pokoravati Sigismundu (savezniku Gabrielova vladara, Ludovika II.) bila je ipak potez koji je jasno pokazivao ser Ciprijanovo političko umijeće. Doda li se tomu kako je usporedo s ovim političkim poslanstvom on kao knez poduzimao mjere za učvršćivanje obrane grada¹²⁸ očito se ne pouzdajući previše u Gabrielova obećanja, dobija se slika čovjeka koji je za dugogodišnjega boravka medju različitim političkim čimbenicima svoga vremena doista naučio kako se ponašati u kriznim situacijama koje su zahtijevale političko umijeće.

Da ovakvi potezi nisu bili nimalo naivni, odnosno da je ovakvo ponašanje znalo provocirati vrlo burne reakcije u nadređenih vlasti, dokazuje ono što se desetak godina kasnije dogodilo na Mljetu. Kada

Šišić, zaveden tiskarskom greškom u Gelchichevu *Diplomatartum Ragusanum*-u, nepotrebno mijenja "martii" u "februarii". Nije bez interesa naglasiti kako je ista vijest, ona o kraljevoj smrti, iz Bosne do Dubrovnika putovala četiri dana (u Dubrovniku se o kraljevoj smrti govori 17. ožujka - usp. Vladimir ČOROVIĆ, *Kralj Tvrtko I Kotromanić*, Beograd 1925, 89), a do Zadra šest dana.

¹²⁵ PAZd, Stari arhiv Korčule, kut. 1, sv. 10, fol. 13, 23.04.1391.; fol. 21, 20.07.1391.

¹²⁶ FORETIĆ, *Otok Korčula* ..., 126-7, donosi u bilj. 51 tekst *salvus conductus*-a, u kojemu, između ostaloga, stoji: "insulas Curzule et Lesne ... domini Sigismundi dei gratia regis Ungarie dominio fore subiectas".

¹²⁷ PAD, Reformationes 29, fol. 12, 14.03.1391.

¹²⁸ FORETIĆ, *Otok Korčula* ..., 127-8; 28. studenoga 1390. ser Ciprijan kao knez, zajedno sa svojim sucima, sklapa ugovor s kamenarom Ivanom Miličevićem i njegovom braćom, po kojemu Ivan dobija u vlasništvo jednu razrušenu kuću uz gradske zidine a zauzvrat je dužan, o općinskome trošku, urediti i utvrditi (*gusternam fortificare*) gradsku gusternu (PAZd, Stari arhiv Korčule, kut. 1, sv. 9, fol. 22'). I izvoz crijepa iz Dubrovnika u veljači 1391. (usp. ovdje bilj. 117) zacijelo je bio u funkciji uredjenja i opravke fortifikacijskih objekata.

je, naime, 1402. vodama ispred toga otoka prolazilo brodovlje Ladislava Napuljskoga, suparnika legitimnoga kralja Sigismunda i pretendenta na krunu sv. Stjepana, tamošnji je župnik i ujedno kancelar otoka, stanoviti don Novak, učinio vrlo sličnu stvar. Kako bi odvratio Ladislavljeve snage od nanošenja šteta otoku, on je pristao izvjesiti Ladislavljev barjak (*vexillum*), a da prije toga nije zatražio dopuštenje dubrovačkih vlasti za takav potez. U Dubrovniku je takav potez protumačen kao akt *nevjere* don Novaka, odnosno cijele otočne zajednice, i udar usmjeren na štetu središnjih vlasti, pa je don Novak protjeran za sva vremena s otoka a potom i zatvoren u Dubrovniku. Zatvora su dopali i trojica mljetskih sudaca, te stanoviti *magister* Antonije, koji je za stvar s barjakom znao ali nije dojavio u Dubrovnik.¹²⁹ Don Novakov postupak nije se bitno razlikovao od onoga što je uradio ser Ciprijan, budući se Ladislavljevo brodovlje ionako nije namjeravalo zadržavati u ovim vodama, pa je promjenu barjaka bilo moguće tumačiti kao pragmatični potez kojim se naprosto sprječavalo bespotrebno nasilje i štete koje bi iz toga proizašle. Dubrovačke su vlasti to doista tako i tumačile, pa je mljetski svećenik i bio optužen ne poradi samog čina već stoga što o tomu nije *prethodno izvijestio* nadredjene vlasti (*non significando aliquid de predictis regimini Ragusii, que non significando Ragusii ante quam ordinaretur presumpta fuerit contra bonum statum civitatis Ragusii et contra fidelitatem dicte insule*).

Je li se na bosanskome dvoru ikada nešto doznalo o Ciprijanovom poslanstvu Gabrielu ne može se reći, no iz činjenice da je on nakon toga još godinu i pol dana proveo na čelu otočne komune moglo bi se zaključiti da nije. Uglavnom, u kolovozu je 1392. splitski patricij, pod nepoznatim okolnostima sišao sa svoga kneževskog položaja, a kao novi korčulanski knez pojavljuje se sada Juraj Bokšić.¹³⁰ Sačuvani i dostupni dokumenti ne otkrivaju kamo je otišao i gdje je nadalje boravio ser Ciprijan, no čini se kako se vratio poslu u kojemu je imao bogato iskustvo. Naime, u kolovozu 1393. u Korčuli se pojavljuje Firentinac ser Luka *del Pechi* i to "kao glasnik i poklisar ... gospodina Vuka (sina) vojvode Vuka, bana kraljevstava Dalmacije i Hrvatske, u ime prije rečenoga gospodina bana i u svoje kao i u ime svih kompanjona koji imaju udjela u tridesetnini i soli gradova Dalmacije podloženih kralju Bosne". Nastupajući, dakle, u ime svih pobrojanih, ser Luka prodaje korčulanskim sucima "tridesetninu i sol" na njihovu otoku za sumu od 30 zlatnih dukata.¹³¹ Iz

¹²⁹ Cijelu aferu registriraju odluke dubrovačkoga Vijeća umoljenih od 10. studenog 1402. (PAD, Reformationes 32, fol. 127-8), 29. prosinca (Isto, fol. 132) te 23. veljače 1403. (Isto, fol. 137).

¹³⁰ Za promjenu na kneževskome položaju usp. FORETIĆ, *Otok Korčula* ..., 127-8.

¹³¹ PAZd, Stari arhiv Korčule, kut. 1, sv. 13, fol. 1, 16.09.(1393.): "ser Lucas del Pechi de Florentia ut nuncius et ambaxiator magnifici et potentis domini domini Vulch Volci uayuode regnorum Dalmatie et Croatie bani vice et nomine prefati domini bani ac vice et nomine suo et omnium sociorum suorum qui partem habent in trigesimo et sale ciuitatum Dalmatie domini regis Boxne subditarum uendidit ... trigesimum ciuitatis et

dokumenta, dakle, jasno proizlazi kako je netko u medjuvremenu organizirao novu Kraljevsku komoru soli i tridesetnine za one gradove i otoke Dalmacije (Korčula, Brač, Hvar, Split, Trogir i Šibenik) koji su priznavali prvo Tvrtkovu a potom i Dabišinu vrhovnu vlast. Nakon toga je prihod te nove Komore, očigledno nastale po uzoru na Ludovikovu Komoru iz razdoblja nakon 1358. i sukladno tomu podložene nadzoru hrvatsko-dalmatinskoga bana Vuka Vukčića,¹³² dan pod zakup skupini poduzetnika među kojima je bio i Firentinac Luka *del Pechi*. Čini se više no vjerojatnim kako cijeli ovaj pothvat naprosto nije mogao proći bez sudjelovanja ser Ciprijana, koji je imao bogato iskustvo u ovakvim poslovima i znao kako jedna ovakva institucija treba funkcionirati. U kojoj je, pak, mjeri nakon njezina stvaranja i ustrojavanja on i dalje u njoj djelovao naprosto je nemoguće reći, budući je ovaj ugovor stvarno i jedini dokument u kojem se nova Kraljevska komora soli i tridesetnine izriječno spominje.

U medjuvremenu je vrhovništvo bosanskoga kralja nad gradovima hrvatske obale Jadrana postajalo sve upitnije a političke smutnje i sukobi sve složeniji, poprimajući razmjere dinastičkoga sukoba oko krune sv. Stjepana. S takvim razvojem prilika nije nikakvo čudo što se splitski patricij 1393., ako ne već i 1392., vraća na Korčulu i ponovno preuzima kneževski položaj.¹³³ Na žalost propali korčulanski spisi ne otkrivaju vrijeme i način promjena na kneževskom položaju, no ponešto bi se iz različitih vrela ipak dalo zaključiti. Naime, ranije spominjano kneštvo Dubrovčanina Jurja Bokšića, započeto u kolovozu 1392., bilo je izvorom stanovitih problema, pa su dubrovačke vlasti krajem listopada zabranile svome građaninu napuštanje toga položaja.¹³⁴ Čini se ipak kako ta zabrana nije polučila učinak, što se dade zaključiti na temelju vremena kada su kasnije sa ser Ciprijanom obračunavani njegovi kneževski prihodi. Ovdje je već rečeno kako je taj obračun obavljen 2. listopada 1394. "za posljednju godinu" njegova kneževanja, iz čega bi se dalo izvesti kako je on knezom zapravo bio i prije toga obračunskoga razdoblja, što znači i prije listopada 1393.

insule Curzule et sal eiusdem ... iudicibus ciuitatis Curzule ementibus et recipientibus vice et nomine comunis".

¹³² O banu Vuku Vukčiću Hrvatiniću, bratu mnogo poznatijeg splitskog hercega, Hrvoja Vukčića Hrvatinića, usp. Mladen ANČIĆ, Prosopografske crtice o Hrvatinićima i Kosačama, *Istorijski časopis* (Beograd) XXXIII/1986. 38 i d., sa starijom bibliografijom.

¹³³ Kip sv. Antuna, ugrađen na rodovsku palaču *Ciprianis*-a na trgu sv. Lovre u Splitu, izradjen je, prema datumu naptisa kako ga je objavio FISKOVIĆ, Izgled splitskog 99, 1393. (MCCCLXXXIII), kada je "vir nobilis Ciprianus de Ciprianis" bio "comes Cvrvcie". U samome, pak, tekstu, iz nepoznata razloga, osim ako se nije poveo za podacima koje donosi Foretić, Fisković tvrdi da je kip "godine 1394. dao izraditi u Korčuli Čubrijan de Ciprianis". Godinu 1393. kao vrijeme kneštva potvrđuje obračun ser Ciprijana i otočnih sudaca za kneževske prihode "de vltimo anno", napravljen 2. listopada 1394. (PAZd, Stari arhiv Korčule, kut. 1, sv. 14, fol. 61').

¹³⁴ Vijeće umoljenih donosi odluku "de vetando Zore de Bochxa quod dimittat et renunciet comitatum Curzulle per pulcriorem et prudenciozem modum ipse scit" (PAD, Reformationes 29, fol. 100').

Kronološki nepravilnu smjenu na kneževskome mjestu zasvjedočuje i činjenica da je u vrijeme ugovaranja obostranih obveza između Jurja i korčulanske općine, 14. kolovoza 1392., bilo riječi o režimu njegova djelovanja u *prvih šest mjeseci*, a da je Jurjev kneževski mandat trebao trajati godinu dana, što znači do kolovoza 1393. To se, pak, nikako ne da uskladiti s obračunskim razdobljem koje počinje i završava u listopadu, istom onom mjesecu u kojem su dubrovačke vlasti zabranile Jurju napuštanje kneževskoga položaja. Sve ovo baca i nešto više svjetla na međusobne odnose ser Ciprijana i Jurja Bokšića, odnosno na gore spominjanu situaciju s izborom protovestijara u vrijeme nakon Tvrtkove smrti i Dabišina uspona na bosanski prijestol, kada je Juraj uspio za sebe osigurati taj položaj.

U svakome se slučaju čini opravdanim pretpostaviti kako splitski patricij, sada već u poodmaklim godinama, blizu šezdesete, i nakon dosta burnoga života, traži za sebe mirniji kutak i nalazi ga upravo na Korčuli, gdje još iz vremena prvoga kneštva posjeduje kuću kod crkve sv. Petra, dakle na tada još uvijek glavnom gradskom trgu, drugu kuću koju je kupio od Radetina Mišetića,¹³⁵ i zemlje pod nasadom loze u Čari. Tomu se mora dodati kako je kneževski položaj bio i materijalno prilično unosan - kneževska je plaća u vrijeme izbora Jurja Bokšića iznosila 800 dubrovačkih perpera, što je bio relativno golem iznos - dok je sam boravak na otoku i obnašanje kneževske dužnosti, u usporedbi s dinamikom poslova na i oko kraljevskoga dvora, zapravo bilo pravo ladanje. No, ako je ser Ciprijan doista tako promatrao stvari, što bi se moglo izvesti iz načina njegova života nakon što je krajem 1394. konačno izgubio kneštvo, takva se računica bar za prvo vrijeme pokazala pogrešnom. Naime, zamah gibanja pokrenutih u prvoj polovici 80-ih godina više nikoga od prvotnih sudionika nije mogao posve ostaviti po strani. Tako je u ljeto 1394. na dnevni red došao obračun s braćom Horvatima, slavonskim velikašima koji su još od početka bili predvodnici ustanka protivu kraljica Elizabete i Marije, a kasnije, od 1387., i protivu kralja Sigismunda. U konačnom obračunu s Horvatima, koji je započeo kada se protivu ustaških vodja okrenuo i njihov dotadašnji saveznik i zaštitnik, bosanski kralj Dabiša, te u lipnju svojim odredima podsjeo Omiš, sudjelovao je, po nalogu svoje općine, i korčulanski knez.¹³⁶

Tragični kraj Ivaniša Horvata pod Doborom i sklapanje "Djakovačkoga ugovora" u ljeto 1394., što je rezultiralo odricanjem bosanskoga kralja od svih tečevina u Hrvatskoj, nije u prvom trenutku imalo posljedica na ser Ciprijanov kneževski položaj. On je, očigledno,

¹³⁵ U ugovoru od 12. prosinca 1394. za prvu se kuću kaže *juxta sanctum Petrum*, dok ugovor od 21. rujna 1395. (vidi ovdje bilj. 144) istu kuću lokalizira *post sanctum Petrum*. Za položaj glavnoga gradskoga trga ispred crkve sv. Petra usp. Berislav KALOGJERA, *Korčula. Portret jednog grada na istočnom Jadranu*, Korčula 1995, 116-7. Prvi od ovdje spomenutih ugovora (PAZd, Stari arhiv Korčule, kut. 1, sv. 14, fol. 5) odnosi se na rekonstrukciju druge kuće, kupljene od Radetina Mišetića, koja treba biti rekonstruirana po uzoru na rekonstrukciju obavljenu na kući Dubrovčanina Marina.

¹³⁶ FORETIĆ, *Otok Korčula* 130.

u listopadu 1394. ponovno izabran za kneza, zacijelo opet na godinu dana, te je samo nastavio obnašati raniju dužnost. Ubrzo nakon toga izbora, 2. prosinca 1394., ser Ciprijan i trojica korčulanskih sudaca izabrali su ser Junija Stipoševića i ser Antonija pok. Jakoba za izaslanike otočne komune, sa zadatkom da u Omišu izadju pred Trogiranina ser Nikolu Andrijinoga, u to vrijeme omiškoga kaštelana, i s njim uglave uvjete mira.¹³⁷ Bio je to, zapravo, tek dio procedure u kojoj je valjalo ponovno uspostaviti uništene strukture vlasti u hrvatskim krajevima, te se ubrzo pokazalo kako u tu svrhu treba učiniti mnogo više od slanja dvojice poklisara omiškom kaštelanu.

Takvu su poruku gotovo sigurno donijela dvojica poklisara, te su se stoga već 8. prosinca u Korčuli ponovno birali poklisari, no ovaj je puta jedan od njih bio sam knez, a drugi jedan od trojice sudaca. Njihov je, pak, mandat uključivao izlazak pred palatina i novoga hrvatsko-dalmatinskog bana, Nikolu Gorjanskoga ml., kojemu su prvo, sukladno važećim običajima, trebali preporučiti otok i njegove stanovnike, a potom tražiti i potvrdu svih sloboda i ranijih privilegija.¹³⁸ Kada su i kamo knez i sudac krenuli kako bi se predstavili novome banu iz sačuvanih se dokumenata ne može utvrditi, no još 12. prosinca ser Ciprijan je s nekim majstorima ugovarao već spominjanu temeljitu rekonstrukciju kuće kupljene od ser Radetina Mišetića,¹³⁹ pa je posve vjerojatno da do toga datuma još nije krenuo na put. Nakon toga, sve do 27. prosinca knez se ne spominje u sačuvanim spisima, a toga se dana opet pojavljuje i obavlja svoje uobičajene kneževske dužnosti.¹⁴⁰ I dva dana kasnije, 29. prosinca, njegovo ime stoji u formuli datuma, da bi već 1. siječnja ta formula bila ponovno upisana, ali sada s jednom velikom promjenom - u njoj se, naime, navodi kako je kneževsko mjesto upražnjeno (*vacante comite*).¹⁴¹

Iza ovih suhoparnih vijesti krije se, očigledno, vrlo dramatična smjena, do koje je posve sigurno došlo voljom palatina i bana Nikole. Pred njega su negdje između 12. i 27. prosinca ser Ciprijan i sudac ser Obrad Dobrosravić gotovo sigurno izašli u Splitu, gdje je ban inače boravio još u siječnju 1395.¹⁴² U prvome trenutku ban je primio otočne izaslanike i otprovio ih nazad na Korčulu bez nekih velikih zahtjeva ili zapovjedi, a onda je, gotovo sigurno, u Splitu dobio informacije o držanju korčulanskoga kneza tijekom proteklih nemira. Ser Ciprijanov dugogodišnji boravak na bosanskome dvoru u vrijeme kada je on bio središte otpora Sigismundu, kao i njegovo držanje za

¹³⁷ PAZd, Stari arhiv Korčule, kut. 1, sv. 14, fol. 4.

¹³⁸ Isto, fol. 4'.

¹³⁹ Vidi ovdje bilj. 135.

¹⁴⁰ Knez i suci 27. prosinca prodaju na javnoj dražbi jedan vrt (Isto, fol. 6).

¹⁴¹ Posljednji upis, od 29. prosinca 1394., u kojemu se ser Ciprijan spominje kao knez PAZd, Stari arhiv Korčule, kut. sv. 14, fol. 7. Formula datuma upisana 1. siječnja 1395. glasi: "Regnante serenissimo principe et domino nostro domino Sigismundo dei gratia Hungarie, Dalmacie etc rege illustrissimo, vacante comite" (Isto, fol. 7').

¹⁴² Ban Nikola izdaje u Splitu 22. siječnja 1395. ispravu o pomirbi sukobljenih trogirskih frakcija (DZ XVIII, 3-6).

svo to vrijeme, posve sigurno nisu bili nepoznati u rodnom gradu, a samoga bana takve su informacije nagnale na hitnu intervenciju koju jasno zrcali uklanjanje ser Ciprijanova s kneževske časti. Splitski patricij, međutim, nije nakon ovoga napustio Korčulu, što daje za pravo pretpostaviti kako se u rodnome gradu u ovo vrijeme nije osjećao baš najugodnije.

Iako više ne obnaša kneževske časti, on u Korčuli nije nepoželjna osoba. Tako već u ožujku 1395. ser Ciprijan postaje kompanjonom ser Ivana Zilkovića u zakupu komore tridesetnine i soli za otok Korčulu, a sa ser Angelinom iz Crne Gore, stanovnikom Korčule, sklapa društvo za trgovinu vinom u Albaniji, kamo će roba biti odvezena ser Ciprijanovim brodom. U isto vrijeme bivši knez naručuje i jedan milijar posebno obradjenoga kamena, očigledno potrebnoga za radove na jednoj od gore spominjanih kuće.¹⁴³ Naime, ser Ciprijan je sada krenuo i u uređenje kuće na glavnom korčulanskome trgu te je u rujnu u tu svrhu unajmio majstore koji su mu trebali dograditi verandu (*solarium*) te dvojna vrata i dva velika prozora,¹⁴⁴ a nije ostavio ni mjesto zakupnika općinske komore soli i tridesetnine, poradi čega je čak u svibnju 1396. putovao u Zadar. Tamo je s tadašnjim zakupnicima Kraljevske komore sklopio ugovor o zakupu s ponešto neuobičajenim klauzulama. Naime, zakupnici, koji su Kraljevsku komoru zakupili od bana Nikole Gorjanskoga ml. a koji su sada zapravo prihod s Korčule davali u podzakup, nisu htjeli preuzeti nikakve obveze glede zaštite podzakupnikovih prava,¹⁴⁵ što bi najvjerojatnije trebalo dovesti u svezu s odnosom bana prema ser Ciprijanu u vrijeme smjene na mjestu korčulanskoga kneza. No, iz ugovora, odnosno iz klauzule prema kojoj je podzakupnik imao pravo iz Splita za Korčulu izvesti 300 centenara soli bez plaćanja ikakve dace (*tracta*), dade se zaključiti kako je u ovo doba ser Ciprijan bar sredio odnose u rodnome gradu.

Koliko je, zapravo, splitski patricij, nakon one dramatične smjene s kneževskoga položaja na samome kraju 1394., provodio vremena u Splitu¹⁴⁶ a koliko u Korčuli doista je teško reći. Ono, pak, što je sigurno jest to da njegovi poslovi nakon toga nisu više niti onih razmjera kakvih su bili prije 1387., a niti je njihova dinamika usporediva. U ovo doba, uključujući i vrijeme provedeno na kneževskome položaju, ser Ciprijan, kako ga ocrtavaju sačuvani i poznati dokumenti, više nalikuje rentijeru koji se brine za svoju lad-

¹⁴³ Ugovor o preuzimanju dijela korčulanske komore od 8. ožujka 1395 PAZd, Stari arhiv Korčule, kut. sv. 14, fol. 18'; narudžba kamena, 12. ožujka, fol. 19, a ugovor za trogivnu vinom, u kojem se spominje ser Ciprijanov brod, od 13. ožujka, fol. 19'.

¹⁴⁴ PAZd, Stari arhiv Korčule, kut. 1, sv. 14, fol. 39', 21.09.1395.

¹⁴⁵ PAZd, SZB, Petrus de Serçana, B. III, fasc. 60, fol. 12, 18.05.1396. Ugovor se klapa "cum hac conditione quod dictus procurator siue dicti conductores non teneantur dictam cameram Curcole siue introytum eidem ipsi Cipriano ab aliquo exalumpniare".

¹⁴⁶ Boravak u Splitu 1397. registrira kaptolski prijepis jednoga starijeg bilježničkoga instrumenta (iz 1301.), kojega je tražio *nobilis vir ser Ciprianus ser Zanini de Ciprianis de Spalato* (DZ XVIII, 303-4).

anjsku rezidenciju na Korčuli isto toliko koliko i za svoje poslovne pothvate. Takav zaključak potvrđuje i narudžba kipa sv. Antuna za splitsku palaču na trgu sv. Lovre (ne treba zaboraviti - njegov se iz izvora jedini poznati sin zove Antun), čiju bi izradu po svemu sudeći trebalo atribuirati tada vrlo aktivnome korčulanskom kiparu i kamenaru, Ivanu Antunovom *de Vienna*.¹⁴⁷ Udobnost i novi lik lad-anjske rezidencije, na kojoj se, nakon temeljite rekonstrukcije, gradi veranda i otvaraju novi prozori i vrata te statua koja, s natpisom kao biljegom identiteta, treba dati novu dimenziju staroj obiteljskoj palači na glavnom gradskom trgu,¹⁴⁸ znak su da je splitski patricij oslobođen pritiska potrebe za likvidnim kapitalom koji bi bio uložen u velike poslovne pothvate neizvjesnoga ishoda. U kojoj je mjeri takav odnos rezultat poodmaklih godina ili političke "nepodobnosti" (o kojoj rječito govori klauzula iz ugovora o zakupu korčulanske općinske komore), više i nije bitno.

Ovakav kakvim ga otkrivaju dokumenti, ser Ciprijan na odredjeni način potvrđuje stavove R. Lopeza, izrečene odavna u jednom eseju koji je nakon toga izazvao brojne diskusije.¹⁴⁹ Naime, poznati je povjesničar, raspravljajući o okolnostima pojave onoga što se obično naziva Renesansom, zastupao tezu kako je povećanje ulaganja u, uvjetno rečeno, kulturu posljedica recesijskih trendova u gospodarskim gibanjima. Slučaj, pak, splitskoga patricija pokazuje kako do takvih ulaganja doista dolazi u trenutku kada, iz ovoga ili onog razloga, nestaje pritiska za ulaganjem novca u stalno nove poslovne cikluse. Dakako, ovakav pojedinačni primjer ni u kojem slučaju nije dovoljna potvrda općih trendova, no u svakome slučaju vrijedi notirati s tim u svezi i promjenu naglaska u životnome stilu izazvanu, doduše, vanjskim čimbenicima, no koja se bez obzira na to manifestira drugačijim načinom raspolaganja novca i drugačijim odnosom poslovne i privatne sfere života. Od trgovca u žiži poslovnoga života grada, koji vrijeme provodi na trgu ili je u stalnom pokretu u potrazi za profitom, kakav je ser Ciprijan u prvim dokumentima koji registriraju njegovo djelovanje, on potkraj XIV. st. postaje rentijer koji uz poslove nastoji osigurati što udobniji život, okružen objektima trajne vrijednosti koji uz to nose i jasan osobni biljeg.

S tako promijenjenim načinom života splitski će se patricij lakše prilagoditi novoj situaciji u koju će, opet bez svoje volje, biti doveden uskoro, već 1398. Naime, kada te godine izbije u njegovu rodnome gradu buna nezadovoljnih plemića i pučana, ser Ciprijan, kao jedan od pripadnika ranije spominjane "sudačke elite" i kao raniji osvjeđeni protivnik kralja Sigismunda, bit će sigurno metom nasilja

¹⁴⁷ Usp. FORETIĆ, *Otok Korčula* ..., 286.

¹⁴⁸ Pročelje palače *Ciprianis* na vrlo originalan način, ali i u skladu s onim što je ovdje rečeno o ser Ciprijanu, likovno i ikonografski "iščitava" Ivo BABIĆ, Tri splitske srednjovjekovne skulpture s erotskom tematikom, *Prijatelj zbornik I (Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 32), Split 1992, 289 i d.

¹⁴⁹ Riječ je o Roberto LOPEZ, *Hard Times and Investment in Culture*, u: *The Renaissance, a Symposium*, New York 1952.

nezadovoljnika.¹⁵⁰ No, unatoč činjenici da se njegovo ime nalazi u prosincu 1402. na popisu onih patricija koji su stajali nasuprot pobunjenicima, nije baš posve jasno je li ser Ciprijan doista bio protjeran iz Splita, odnosno ako i jest, koliko je dugo trajalo to njegovo prognaništvo. Dvojbu glede svega toga izaziva jedan splitski bilježnički instrument iz siječnja 1400., iz kojega jasno proizlazi kako je on u to vrijeme boravio u gradu.¹⁵¹ Štoviše, iz dokumenta se daje razaznati kako se unatoč svojih već vrlo poodmaklih godina (ne treba zaboraviti da je rođen najkasnije 1334., što znači kako je 1400. morao imati već preko 65 godina) tada spremio putovati u Mletke. U svezi s tim planiranim putovanjem za svoga prokuratora i zastupnika u sredjivanju vlastitih poslovnih računa u Mlecima imenuje ga u njegovoj nazočnosti (*presentem*) ser Marko Dujmov Slović. Kod toga valja posebno naglasiti činjenicu da je upravo isti ovaj Marko Dujmov, koji u ovoj prigodi povjerava ser Ciprijanu tako ozbiljne poslove, bio zapravo i vodj splitske pobune.

Kako se ser Ciprijan našao u siječnju 1400. u Splitu, a 1402. na popisu protjeranih plemića koji su punomoć svojim zastupnicima sastavili u Trogiru,¹⁵² nije jasno, osim ako se takva situacija ne može objasniti posebnim vezama i odnosom vodje pobune na jednoj i pripadnika stare i vrlo ugledne patricijske obitelji na drugoj strani. Možda se takav odnos može naslutiti iz jednog korčulanskoga dokumenta iz studenoga 1394., kojim ser Dominik Markulinov iz Splita očituje kako je od korčulanskoga plemića i tadašnjega otočkog suca, ser Luke Sinkovića, primio miraz za svoju ženu Nikoletu, ser Lukinu kćer.¹⁵³ Uzme li se pri tomu u obzir način funkcioniranja korčulanske općinske uprave, u kojoj su knez i njegova tri suca, tvoreći stvarnu otočnu vladu (*curia, regimen*) tijesno suradjivali,¹⁵⁴ teško je zamisliti kako je ovaj brak mogao biti sklopljen bez posredovanja, odnosno sudjelovanja tadašnjega kneza, ser Ciprijana. Činjenica, pak, da od svih splitskih plemića ser Ciprijan posreduje u sklapanju braka sina kasnijega vodje pobune, Markulina, dovoljno jasno govori o osobnoj naravi veza koje su spajale njih dvojicu. Svakako valja naglasiti kako je ova osobna veza svojom snagom nadilazila politička uvjerenja i jednoga i drugog, što nikako ne bi trebalo smetnuti s uma pri svakoj daljoj raščlambi kako splitskoga tako i svih sličnih pokreta ovoga doba.

Što se, pak, samoga ser Ciprijana tiče on je i nadalje odlazio na Korčulu, gdje se očigledno osjećao vrlo ugodno. Dokumenti, doduše,

¹⁵⁰ Vrlo detaljno o ustanku NOVAK. *Povijest Splita*, 210-27. Za pozadinu i razloge pobune usp. RAUKAR, "Consillium", 102-3.

¹⁵¹ Dokument je objavio Vladimir RISMUNDO, Markulin Slovetić u svijetlu nekoliko notarskih spisa, *Izdanja historijskog arhiva u Splitu* 2/1960, 74-5, 17.01.1400.

¹⁵² Popis prognanih plemića, na kojemu su i imena ser Ciprijana i njegova sina Antuna, u NOVAK, *Povijest Splita*, 222.

¹⁵³ PAZd, Stari arhiv Korčule, kut. 1, sv. 14, fol. 3, 27.11.1394.

¹⁵⁴ O mjestu i ulozi sudaca u političkom i upravnom životu otoka usp. FORETIĆ, *Otok Korčula ...*, 247 i d.

više ne bilježe nikakve oblike poslovanja, ali zato registriraju radove na uređenju tamošnjih kuća, koji još nisu bili okončani ni u lipnju 1403., kada je ser Ciprijan u Dubrovniku tražio i u tamošnjem Malom vijeću dobio dozvolu za izvoz 4 milijara crijepa (*tigularum*).¹⁵⁵ Boravak na Korčuli koji ova dozvola implicira, međutim, nije trajao još dugo, budući je splitski patricij vrlo brzo krenuo u Zadar kako bi bio nazočan još jednom, kako je tada izgledalo, velikom političkom događaju. U vrijeme, naime, kada je on regulirao pitanje nabavke građevinskoga materijala već se spremao dolazak na istočnu obalu Jadrana pretendenta na krunu sv. Stjepana, Ladislava Napuljskog. Tako su Korčulani još 4. lipnja poslali galiju sa svojim izaslanstvom u Bari kako bi odatle dopratili novoga kralja,¹⁵⁶ koji je, međutim, sa svojim dolaskom odugovlačio još neko vrijeme. Uglavnom, Ladislav je ipak tijekom srpnja došao na hrvatsku obalu, iskrcao se u Zadru, gdje je čak upriličio i obred krunidbe. Je li već dobro ostarjeli splitski patricij (u tom je trenutku bio blizu, ako nije i napunio 70 godina) aktivno sudjelovao u svemu što se ljeta 1403. događalo u Zadru ne može se sa sigurnošću reći, no u svakome je slučaju 23. kolovoza i on osobno izašao pred novookrunjenoga kralja. Tom je prigodom, kako je to rečeno na samome početku ovoga teksta, uglavljena predaja njegovih kuća i tornja u jugoistočnom dijelu stare splitske gradske jezgre, za što mu je kralj darivao selo Kuroče. Dakako, Ladislav je samo formalizirao ono što su već ranije obavili njegovi povjerenici, po svoj prilici sam Hrvoje Vukčić Hrvatinić, tada još uvijek samo "veliki bosanski vojvoda". Riječ je o tomu da je izbor mjesta za gradnju kraljevskoga kaštela implicirao dobro poznavanje gradske mikrotopografije i prilika, raspoloženje dotadašnjega vlasnika i cijeli niz drugih čimbenika, što ni kralj ni njegovi napuljski službenici svakako nisu bili u stanju učiniti. S druge strane, ser Ciprijan i vojvoda Hrvoje su bili stari poznanici s Tvrtkova dvora, te nije teško pretpostaviti kako je izlasku pred Ladislava prethodio njihov detaljan međusobni dogovor o kojemu sačuvani izvori ništa ne govore.

*

U svakome slučaju bio je ovo, kako je već rečeno, stvarni kraj jedne vrlo burne i uspješne karijere, kojoj ovdje na kraju valja dopisati još samo *post scriptum*. Naime, iako je u trenutku kada je izašao pred Ladislava imao već 70-ak godina, ser Ciprijan je poživio još najmanje desetak godina. Kroz to razdoblje loše sačuvani izvori više uopće ne spominju njegova imena, ali je ipak jasno da je i u vrlo dubokoj starosti, 1412. kada mu je bilo blizu 80 godina, bio u stanju obavljati javne službe, pa je te godine i zabilježen kao egzami-

¹⁵⁵ PAD, Reformationes 32, fol. 42', 21.06.1403.

¹⁵⁶ FORETIĆ, *Otok Korčula ...*, 144-5.

nator.¹⁵⁷ I iz stilizacije zahtjeva upućenoga mletačkim vlastima 1414. u svezi sa štetatama pričinjenim na paškome skladištu soli¹⁵⁸ daje se razabrati kako je ser Ciprijan tada još uvijek bio živ, što bi značilo da je sigurno napunio 80 godina. Kada je doista umro teško je reći, a o njegovu sinu i nasljedniku, ser Antunu Ciprijanovu, vrijedi dodati kako je ostao vjeran stavovima i političkim opredjeljenjima svoga oca. Iz tog razloga mletačke su ga vlasti 1424., kao politički nepoćudnoga, protjerale na određene vrijeme iz Splita, no ni to nije utjecalo na promjenu njegovih stavova. Ta dosljednost jasno se očitovala još 1444., kada je i sam Antun već bio u poodmaklim godinama, ali je na sjednici splitskoga Velikog vijeća ustao i glasno podržao molbu Restoja Milohne, protovestijara tadašnjega bosanskoga kralja, Stjepana Tomaša, za dodjeljivanje splitskoga građanstva.¹⁵⁹

*

Na kraju, umjesto ponavljanja svega onog što je na prethodnim stranicama rečeno o podrijetlu i karijeri ser Ciprijana Zaninova, vrijedi se zapitati u kojoj su mjeri njegova karijera i uopće životni put uobičajeni za sredinu iz koje je potekao. Odgavarajući, pak, na takvo retoričko pitanje valja krenuti od toga da je već podrijetlom iz jednoga od najvažnijih i najutjecajnijih splitskih rodova razvijenog Srednjeg vijeka ser Ciprijan odskakao iz svoje sredine. Čvrsto uspostavljeni društveni okviri iza kojih je stajala duga tradicija, a protivu kojih će se uostalom dio splitskih plemića i pučana pobuniti 1398., već su unaprijed određivali u kojem će se pravcu kretati karijera mladoga patricija. Nije, dakako, stvar slučaja ili rezultat nekakvoga otvorenoga natjecanja to što on na početku svoje poslovne karijere uzima pod zakup prihode općinskih mlinica - odluka o zakupniku donosi se upravo u onim upravljačkim tijelima u kojima njegov otac već ima moć i utjecaj. No, poslovni pothvati u koje se on upušta i u kojima uspijeva poslije toga, bez obzira na svu pomoć i suradnju oca, već su rezultat njegovih osobnih sposobnosti. Dakako, u trenutku kada ga ti poslovi dovedu u krugove feudalnih velikaša i do kraljevskoga dvora, kontakti i očevo iskustvo stečeni u diplomatskoj službi općine pokazat će se korisnima. No, usmjerenje ka bosanskome dvoru i karijera koju ser Ciprijan pravi tamo, pokazuju kako podrijetlo i prednosti stečene rođenjem ipak nisu ključ uspjeha. Uostalom, to dokazuju podrijetlo i karijere njegovih suvremenika i suradnika s bosanskoga vladarskog dvora - don Ratko, prvi protovestijar, i Juraj Bokšić niskoga su podrijetla, iz redova pučana, dok su Tripe Buća i ser Ciprijan odvjerci starih i utjecajnih patricijskih rodova. Te, pak, razlike nisu imale ni-

¹⁵⁷ PAZd, S.A., sv. 11/F, fol. 151, 29.05.1412. Dokument je objavio, loše pročitavši ime egzaminatorova oca (*Carini* umjesto *Canini*) i Vladimir RISMUNDO, Listajući knjige splitskih srednjovjekovnih notara, *Radovi Pedagoške akademije* (Split) 2/1977, 232.

¹⁵⁸ Vidi ovdje bilj. 96.

¹⁵⁹ Za Antunovo protjerivanje i podršku Restojevoj molbi vidi *Zlatna knjiga* ..., 122, 12.07.1424.; 184, 21.03.1444.

kakva utjecaja na njihov položaj i odnos vladara spram njih, budući su za njihovu ulogu u društvenom životu ključni elementi bili iskazana sposobnost i lojalnost.

No, već i samo poslovanje sa vladarskim dvorovima, a pogotovu kasnija karijera koju na bosanskome dvoru gradi ser Ciprijan, impliciraju političke stavove i opredjeljenja koji u tako eksplicitnoj formi nisu bili uobičajeni u sredini iz koje je ser Ciprijan potjecao. Doduše, u tome djelovanju nije teško razaznati protumletačku crtu, za koju se s dosta sigurnosti može reći kako se prenosila s koljena na koljeno. To jasno otkriva ponašanje ser Zanina, koji aktivno sudjeluje (govori i predlaže) u radu splitskoga Velikoga vijeća tek od 1358., odnosno od trenutka zbacivanja mletačke vlasti, ali i činjenica da njegova unuka, ser Ciprijanovog sina Antuna, 1424. mletačke vlasti čak i protjeruju poradi političke nepoćudnosti. Od toga, međutim, do "vlastelina" bosanskoga kralja ipak je veliki korak, koji ne pravi mnogo njegovih suvremenika. Doda li se tomu pristanak za odstupanje *curie* kralju Ladislavu, a zapravo vojvodi Hrvoju, što je gotovo sigurno posljedica ranijih veza s bosanskoga kraljevskoga dvora, slika postaje tek djelomično jasnija. Posljednju kockicu toga mozaika priskrbiljuje ponašanje za vrijeme pobune 1398.-1402. Očigledno dobro shvaćajući kako je cijeli sukob zapravo samo borba za vlast unutar gradskih zidina (prognani su patriciji ideologu pobune, nadbiskupu Andriji Gualdu, stavljali u usta riječi kako "je bolje da se ima u rukama i porušen grad, nego da se izgubi"¹⁶⁰), stari iskusni patricij odbija sudjelovati u svemu tomu. On, doduše, spada među one prognane plemiće koji u Trogiru daju punomoć za pregovore s pobunjenicima 1402., ali je već mnogo ranije, 1400., i sam boravio u Splitu, održavajući vrlo tijesne veze sa samim vodjom pobunjenika, po svemu sudeći starim prijateljem, Markulinom Slovićem.

Zapravo, moglo bi se reći kako ser Ciprijan naprosto ne pristaje na samodovoljnost i u stanovitoj mjeri samoizoliranost srednjovjekovnoga komunalnog svijeta, koji vrlo često funkcionira kao cjeloviti mikrokozmos kojemu je vanjski svijet gotovo irelevantni okvir. Tu svijest o važnosti šireg društvenoga okruženja valja nadopuniti zaključkom o promjeni životnih navika za kneževanja na Korčuli u 90-im godinama XIV. st. Nova važnost privatne sfere života, i s tim u svezi ulaganje u udobnost i, uvjetno, kulturna dobra, ocrtavaju sada ukupni lik ser Ciprijana još uvijek kao izuzetak u svome vremenu i preteču, odnosno vjesnika novih životnih nazora i shvaćanja što će se proširiti tek u XV. stoljeću.

¹⁶⁰ NOVAK, *Povijest Splita*, 216.

*Mladen Ančić: SER CIPRIJAN ZANINOV - CAREER OF A PATRICIAN
FROM SPLIT IN THE SECOND HALF OF THE 14th CENTURY*

Summary

The author discusses business and social career of the patrician Ser Ciprijan Zaninov from Split (*Spalato*) who was active in the second half of the 14th century and beginning of the 15th century. Prior to that the author reconstructs Ser Ciprijan's genealogy back in seven generations, establishing the fact that his family belonged to small group of powerful families that formed political elite among the nobles of Split (*judices*). This makes possible articulation of certain comments on the social development of Dalmatian communes in the 12th and 13th century, including comments on the social role of the town towers (*turres*) such as was the one that Ciprijan's family held in one of the old quarters of Split. Considering Ser Ciprijan's business career the author examines minutely all of his different enterprises, i.e. conducts of the commune's mills, credit operations, trade with Bosnia as well as his role of contractor and manager of royal *Camara salis et trentessime regnorum Dalmatiae et Croatiae*. Through all of this the author also tried to articulate the mechanisms of trade and economical life in the East-Adriatic basin in general in the second half of the 14th century. Position of the administrator of the royal *Camara* brought Ser Ciprijan in close contact with the Ugro-croatian King Louis the Great and other political leaders of his time, including the Bosnian King Tvrtko I. This enabled him to start a new career, one of high administrator on the royal Bosnian court, which later on included even the position of royal count (*comes*) on the Adriatic island of Korčula for three years. Reconstruction of this successful political career enabled the author to clarify some vague historical data. Through that he was able to shed more light on the few important points in the eastern-Adriatic basin's political history in the last decades of the 14th century.

(Author's summary)